

VIITTOMAKIELISET LAPSET VARHAISKASVATUKSESSA JA ESIOPETUKSESSA

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Oppaat ja käsikirjat 2023: 5a

VIITTOMAKIELISET LAPSET VARHAISKASVATUKSESSA JA ESIOPETUKSESSA

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Kannen kuva:

Viittomakielistä keskustelua kotileikissä.

Ohjaaja viittoo pojalle, KATSO, KANA! ja osoittaa samalla tytöllä olevaa esinettä. Tyttö toistaa viittoman vasemmalla kädellä, koska oikea on varattu lelun pitelemiseen.

© Opetushallitus

Oppaat ja käsikirjat 2023: 5a

ISBN 978-952-13-6909-4 (nid.)

ISBN 978-952-13-6910-0 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8950 (painettu)

ISSN 1798-8969 (pdf)

Kuvat: Heidi K. Robertson

Taitto: Grano Oy

Painopaikka: Hansaprint Oy, Turenki

SISÄLLYS

LUKIJALLE	4
1 KIELI ON KASVUN, KEHITYKSEN JA OPPIMISEN AVAIN	5
1.1 Viittomakieli ja viittomakieliset – myös kuuleva voi olla äidinkieleltään viittomakielinen	6
1.2 Viittomakieltä omaksuvien lasten erilaiset kielitaustat.....	7
1.3 Kielitietoinen toimintakulttuuri	10
2 KASVUN JA OPPIMISEN POLKU RAKENTUU YHTEISTYÖSSÄ	13
2.1 Yhteistyö vanhempien kanssa	13
2.2 Monialainen yhteistyö	14
3 VIITTOMAKIELI VUOROVAIKUTUKSESSA JA LEIKEISSÄ VAHVISTAA OSALLISUUTTA ...	15
3.1 Huomioi viittomakieltä omaksuva lapsi erilaisissa vuorovaikutustilanteissa	16
3.2 Viittomakielisen lapsen leikin ja osallisuuden tukeminen	18
3.3 Monipuolista viittomakielen avulla koko lapsiryhmän toimintaa	20
4 VIITTOMAKIELI RIKASTAA MONIKANAVAISTA OPPIMISTA JA OPPIMISYMPÄRISTÖÄ ...	22
4.1 Viittomakielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen oppimisympäristön toimintaperiaatteita	23
4.2 Viittomakieli osaksi oppimisympäristöä	25
5 TULKITSEMISPALVELUT, AVUSTAJAPALVELUT JA APUVÄLINEET	30
5.1 Tulkitsemispalvelut.....	32
5.2 Avustajapalvelut.....	33
5.3 Apuvälineet	34
6 VARHAISKASVATUKSEN JA ESIOPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN	35
6.1 Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma eli lapsen vasu.....	35
6.2 Tuen järjestäminen varhaiskasvatuksessa	36
6.3 Tuen järjestäminen esiopetuksessa.....	38
6.4 Lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelma ja henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma.....	39
6.5 Opiskeluhoito esiopetuksessa	40
7 VARHAISKASVATUSTA JA ESIOPETUSTA OHJAAVA LAINSÄÄDÄNTÖ	41
Lisätietoa ja linkkejä	42

LUKIJALLE

Tämä opas on tarkoitettu sekä vanhempien että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön tueksi. Oppaassa varhaiskasvatusta ja esiopetusta tarkastellaan oppijakeskeisesti eli viittomakieltä omaksuvan lapsen näkökulmasta. Näkökulmassa elävät rinnakkain kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden elementit ja viittomakielen yhteys kuurouteen ja muihin erilaisiin kuulovammaisuuden muotoihin.

Oppaassa käytetään luettavuuden vuoksi lapsen huoltajista nimitystä vanhemmat, joka käsittää sekä lapsen vanhemmat että mahdolliset muut huoltajat. Oppaalla täydennetään vanhempien tietoa siitä, mitä viittomakieltä omaksuvan lapsen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestämisessä voidaan huomioida. Henkilöstölle oppaassa kerrotaan, miten parhaalla mahdollisella tavalla viittomakieltä omaksuvan lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista tuetaan sekä millaisia uudenlaisia työtapoja ja muutoksia oppimisympäristössä saatetaan tarvita. Oppaassa viittomakielellä viitataan kaikkiin varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa mahdollisesti käytettäviin viittomakielisiin ja vastaavasti puhutulla kielellä viitataan erilaisiin puhuttuihin kieliin, joita varhaiskasvatuksessa tai esiopetuksessa ryhmissä mahdollisesti käytetään.

Varhaiskasvatus, esi- ja perusopetus muodostavat lapsen kasvun ja oppimisen kannalta johdonmukaisesti etenevän kokonaisuuden ja perustan elinikäiselle oppimiselle inklusiivisten periaatteiden¹ mukaisesti.

1 Inklusiiviset periaatteet: kaikkia lapsia koskevat yhtäläiset oikeudet, tasa-arvoisuus, yhdenvertaisuus, syrjimättömyys, moninaisuuden arvostaminen sekä sosiaalinen osallisuus ja yhteisöllisyys

Varhaiskasvatusta ohjaa varhaiskasvatustalaki² ja esiopetusta perusopetuslaki³. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen opetuskielenä on joko suomi tai ruotsi, mutta molempia voidaan antaa myös viittomakielellä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022)⁴ ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014)⁵ määrittelevät kehykset yhtenäisen ja tasa-arvoisen⁶ varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen toteuttamiselle. Tämä edellyttää, että viittomakieltä omaksuvien lasten kielelliset valmiudet ja kulttuuritausta otetaan huomioon. Viittomakieli voidaan ottaa mukaan lapsen varhaiskasvatukseen sekä esiopetukseen monin tavoin, ja niitä voidaan toteuttaa myös kokonaan viittomakielisenä.

Viittomakielinen varhaiskasvatus ja esiopetus voidaan toteuttaa joko viittomakielisessä ryhmässä tai ryhmässä, jossa on viittomakieltä ja puhuttua kieltä omaksuvia ja käyttäviä. Viittomakieltä omaksuva lapsi voi olla kuuleva tai hänellä voi olla kuulovamma. Viittomakieltä omaksuvien lasten opetuksen ja kasvatuksen erityisenä tavoitteena on vahvistaa lasten viittomakielistä kieli- ja kulttuuri-identiteettiä ja lisätä lasten valmiuksia toimia erilaisissa kieliympäristöissä.

Lapsella on oikeus saada tarvitsemaansa tukea sekä varhaiskasvatuksessa että esiopetuksessa. Näistä vaihtoehtoista kerrotaan myös tässä oppaassa.

2 Varhaiskasvatustalaki (540/2018)

3 Perusopetuslaki (628/1998) ja perusopetusasetus (852/1998)

4 <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tiedot>

5 <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/esiopetus/419551/tiedot>

6 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)

Ohjaaja koskettaa lasta kiinnittääkseen hänen huomionsa viittomiseen.

1 KIELI ON KASVUN, KEHITYKSEN JA OPPIMISEN AVAIN

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen tehtävänä on vahvistaa lasten kielellisten taitojen ja valmiuksien sekä kielellisen identiteetin kehittymistä. Kielen merkitys on keskeinen monesta eri näkökulmasta tarkasteltuna. Kielen ja vuorovaikutuksen avulla lapsi ottaa haltuun erilaisia tilanteita ja asioita, ilmaisee itseään ja hankkii tietoa. Vuorovaikutustaidoilla sekä kyvyllä ilmaista itseään ja ymmärtää muita on tärkeä merkitys lasten kokonaisvaltaiselle kasvulle ja hyvinvoinnille. Näin kieli on avain

osallistumiseen ja vaikuttamiseen, vaikka kielen kehitys olisikin vasta alkamassa. Varhaiskasvatuksessa olevien lasten vuorovaikutukselliset taidot, kielelliset valmiudet ja kielenkäyttötaidot eroavat paljon toisistaan johtuen muun muassa iästä, yksilöllisestä kehityksestä sekä siitä, millaisissa kielellisissä ympäristöissä he ovat kasvaneet. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen tehtävänä on vahvistaa lasten kielellisten taitojen ja valmiuksien sekä kielellisen identiteetin kehittymistä.

Lapsen äidinkielen sekä kaksi- ja monikielisyyden huomioiminen on tärkeää niin varhaiskasvatuksessa kuin esiopetuksessa. Lasten kulttuurista moninaisuutta tuetaan ja edistetään heidän vuorovaikutus- ja ilmaisutaitojaan. Kieli vahvistaa kulttuurista identiteettiä, oman kulttuurin tuntemusta sekä siteitä omaan kieliyhteisöön. Äidinkieli on myös jokaisen perusoikeus: kaikilla Suomessa asuvilla on oikeus kehittää ja ylläpitää omaa äidinkieltään. Viittomakieltä omaksuvan lapsen äidinkieli tai yksi äidinkielistä on viittomakieli. Viittomakieli on äidinkielenä lapsille tunteiden, identiteetin ja ajattelun kieli sekä mahdollistaa tärkeän yhteyden viittomakieliseen kulttuuriin ja kieliyhteisöön.

Viittomakieltä omaksuvaa lasta tulee rohkaista kasvamaan tietoiseksi kaksi- ja monikielisyystään. Tavoitteena on vahvistaa hänen viittomakielen taitoaan ja lisätä valmiuksia toimia erilaisissa kieliympäristöissä ja kielen käyttötilanteissa. Kasvatus ja opetus lisäävät lasten ymmärrystä viittomakielen ja kulttuurin merkityksestä itselle ja viittomakieliselle yhteisölle. Toisaalta kaksi- tai monikielisyyden perusta vahvistuu kosketuksissa puhuttua kieltä käyttävään ympäristöön.

Suurin osa viittomakieltä omaksuvista lapsista osallistuu varhaiskasvatukseen tai esiopetukseen lapsiryhmässä, jossa muut lapset ja aikuiset käyttävät pelkästään puhuttua kieltä. Päiväkodin perhepäivähoidon tai esiopetuksen ryhmä saattaa olla myös hyvin moninainen. Ryhmässä voi olla mukana erilaisista kielitaustoista tulevia muitakin kaksi- tai monikielisiä lapsia tai lapsia, joiden kanssa henkilöstö käyttää tukiviittomia tai muita puhetta korvaavia tai tukevia kommunikointimenetelmiä. Kun lasten yksilölliset tarpeet, ja varsinkin moninaiset

kieli- ja kulttuuritaustat huomioidaan järjestelyissä, lisääntyvät kielitietoisuus, varhaiskasvatuksen laatu ja yhdenvertaisuus.

1.1 Viittomakieli ja viittomakieliset – myös kuuleva voi olla äidinkieleltään viittomakielinen

Viittomakieli ei ole samanlaista kaikissa maissa, vaan jokaisella maalla on oma kansallinen viittomakielensä. Viittomakielet ovat syntyneet käyttäjien luonnollisesta vuorovaikutuksen tarpeesta, kenekään niitä erityisesti keksimättä, aivan samoin kuin puhutut kielet. Viittomakielet ovat lähes poikkeuksetta vähemmistökielen asemassa muihin puhuttuihin kieliin nähden. Suomen kansalliset viittomakielet ovat suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli. Suomenruotsalaisen viittomakielen (finlandssvenskt teckenspråk) käyttäjät saattavat jäädä suomalaista viittomakieltä käyttävien joukkoon. Suomenruotsalainen viittomakieli on todettu uhanalaiseksi, sillä sitä käyttää enää noin 90 kuuroa pääasiassa maamme rannikolla. Lisäksi tätä viittomakieltä käyttää heidän lähipiiriinsä kuuluvat henkilöt ja kielen ammattilaiset.

Viittomakielet ovat käsien ja muiden kehon osien, kuten kasvojen, pään ja vartalon, liikkeisiin sekä näköaistiin perustuvia luonnollisia kieliä. Laajasti ottaen viittomakielten viittomat vastaavat puhuttujen kielten sanoja. Viittomilla voidaan tehdä myös asioita, joita puhutun kielen sanoilla ei usein tehdä. Viittomilla voidaan esimerkiksi osoittaa asioita, piirtää muotoja ilmaan tai muutoin kuvailla kolmiulotteista tilaa hyödyntäen visuaalisesti asioita, joihin viitataan. Nämä ovat myös viittomakielisen ilmaisun

kieliopillisia osia. Kun viittomia yhdistellään lauseiksi, ovat lauseiden rakenteet usein samanlaisia puhuttujen kielten rakenteiden kanssa. Toisaalta mitä enemmän viittomakielisessä ilmauksessa on kuvailua ja kehollista esittämistä, sitä erilaisempi on esimerkiksi suomalaisen viittomakielen lauserakenne suhteessa suomen kielen lauserakenteeseen.

Viittomakieliseen yhteisöön kuulumisessa ratkaisevaa ei ole kuulon aste, vaan viittomakielen käyttö ja ryhmään samaistuminen. Kaikki viittomakieliset eivät siis ole kuuroja tai eriasteisesti kuulovammaisia, vaan heistä osa on ns. kuulevia, jotka ovat omaksuneet tai oppineet viittomakielen ympäristöstään. Jos kuulovammaan liittyy näkövamma, henkilöä kutsutaan kuulonäkövammaiseksi. Samaa äidinkieltä käyttävien keskinäinen vuorovaikutus on vaivatonta. Äidinkielen lisäksi yhteiset kokemukset, historia ja visuaalisuuteen perustuva elämäntapa sitovat viittomakielisiä yhteen. Suomen tai ruotsin kieli on useimmille viittomakielisille toinen kieli.

Osa kuulonäkövammaisista käyttää viittomakieltä näkökykyyn mukautettuna tai taktiilisti, kädestä käteen viittoen tuntoaistia hyödyntäen. Osa huonokuuloisista ja sisäkorvaistutetta käyttävistä lapsista omaksuu puhuttua kieltä kuulonvaraisesti. Monet heistä käyttävät viitottua puhetta. Viitottu puhe on kommunikaatiokeino, jossa viittomia käytetään puhutun kielen sanajärjestystä ja merkityksiä noudattaen. Yksittäisiä viittomia voidaan käyttää myös niin sanottuina tukiviittomina puheilmaisun visuaalisena tukena, jolloin vain osa sanoista viitotaan. Viittomakieltä omaksuvan lapsen viittomakielen tai kaksikielisyyden kehittymistä tämänkaltaiset kommunikaatiokeinot eivät tue. Viittomakielisessä ympäristössä kielellinen ja sosiaalinen vuorovaikutus tapahtuu

suoraan henkilöiden kesken viittomakielellä ja viittomakielisen kulttuurin piirteet huomioiden.

1.2 Viittomakieltä omaksuvien lasten erilaiset kielitaustat

Viittomakieltä omaksuvat lapset muodostavat kielitaustaltaan hyvin ainutlaatuisen joukon. Vaikka perinteisesti viittomakieli usein liitetään lapsen tai vanhemman kuulovammaan, on viittomakieltä omaksuvien lasten joukko todellisuudessa moninaisempi. Viittomakieltä omaksuva lapsi voi olla kuuleva tai hänellä voi olla kuulovamma. Lapsen vanhemmat voivat olla kuulevia tai heillä voi olla kuulovamma (katso Kuvio 1). Lapsi voi omaksua viittomakielen varhaislapsuudessaan ensimmäisenä kielenään, samanaikaisesti muiden omaksuttavien kielten rinnalla tai myöhemmin lapsuuden aikana. Oman äidinkielen vahva hallinta on perusta ajattelulle ja tunne-elämän tasapainoiselle kehitykselle. Se on myös tärkeä väline sekä muiden kielten että kaiken muunkin tiedon oppimiseen ja omaksumiseen, ja tukee näin kaikkea oppimista. Viittomakieltä omaksuvien lasten kielen kehityksen arviointi, kartoitus ja tukitoimenpiteet (VIKKE) hankkeen kartoituksen perusteella todettiin, että viittomakieltä omaksuvien lasten mahdollisuus viittomakielen käyttöön erilaisissa arjen ympäristöissä ja tilanteissa sekä viittomakieliseen opetukseen ja oppimisympäristöihin vaihtelevat lasten välillä kuitenkin suuresti.

Viitottuihin kielisiin liittyvä erityispiirre on se, että ne eivät siirry sukupolvelta toiselle täysin samalla tavalla kuin puhutuilla kielillä on tapana. Kuulovammaisista lapsista noin 95 % syntyy kuuleville vanhemmille, joilla ei ole lapsen synnyttyä usein-

kaan tietoa viittomakielestä, viittomakielisestä yhteisöstä tai kulttuurista (ks. Kuvio 1). Tästä käynnistyy usein kuulovammaisen lapsen kuntoutus sekä lapsen ja vanhempien yhteinen vaiheikas polku viittomakielen omaksumisessa ja oppimisessa.

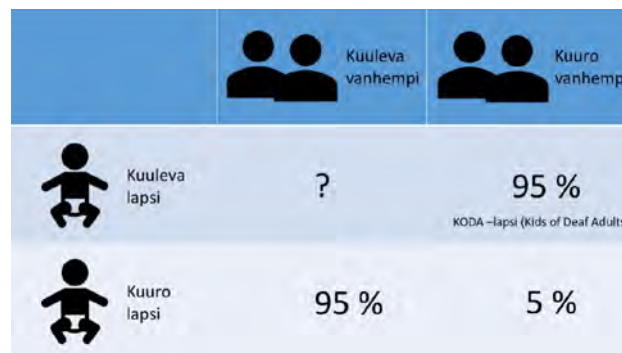
Kuulovammaisista lapsista vain noin 5 % syntyy vanhemmille, jotka ovat kuuroja ja pystyvät siirtämään viittomakielen luontevasti seuraavalle sukupolvelle vastaavalla tavalla kuten puhuttujen kielten yhteisöissä. Viittomakielen omaksuminen ei ole kuitenkaan riippuvainen lapsen kuulovammasta tai kuulostatuksesta, vaan usein viittomakieltä omaksuva lapsi on kuuleva. Esimerkiksi kuurojen vanhempien lapsista 95 % on kuulevia. Näitä lapsia kutsutaan myös nimityksellä KODA (*engl. Kids of Deaf Adults*). Kuulevien vanhempien kuulevalla lapsella voi myös olla esimerkiksi kuulovammaisen sisarus, isovanhempi tai lähisukulainen. Viittomakielisessä perheessä kuuleva lapsi tai kuuron lapsen kuuleva sisarus kasvaa kaksikieliseksi ja -kulttuuriseksi, usein monikieliseksi. Kyse on samasta ilmiöstä kuin muillakin kaksikielisillä lapsilla: molempia kieliä opitaan rinnakkain.

Lapsella voi olla kielen omaksumiseen liittyviä haasteita, jotka voivat hankaloittaa juuri puhutun kielen ymmärtämisen ja tuottamisen kehitystä. Perheissä viittomakieli saattaa olla aktiivisesti käytössä ja perheen kaikki lapset omaksuvat viittomakieltä puhutun kielen rinnalla. Näin viittomakieltä omaksuvien lasten ryhmässä on kielitaustaltaan moninaisia lapsia, jotka omaksuvat viittomakieltä vanhemmiltaan, sisaruksiltaan, lähisukulaisiltaan tai muualta ympäristöstään riippumatta lapsen tai muiden henkilöiden kuulostatuksesta.

Viittomakieltä omaksuvalla lapsella voi olla monta äidinkieltä. Viittomakieltä omaksuva lapsi omaksuu lähes poikkeuksetta viittomakielen lisäksi vähintään enemmistökielenä olevaa puhuttua kieltä ja varsin usein myös muita puhuttuja ja viitottuja kieliä. Viittomakielen käyttö ei häiritse puhutun kielen oppimista. Lapsi tai vanhempi, jolla on kuulovamma, voivat käyttää erilaisia kuulon apuvälineitä, jotka teknologian kehityksen myötä ovat mahdollistaneet yhä useammalle ainakin osittain myös kuulon hyödyntämisen puhuttujen kielten omaksumisessa ja oppimisessa.

Suomenruotsalaisten perheiden viittomakieltä omaksuvat lapset elävät usein neljän kielen ympäröimänä, sillä perheissä saatetaan käyttää suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen lisäksi puhuttua ruotsin kieltä ja mahdollisesti jonkin verran suomea – joissakin perheissä ehkä myös

Kuvio 1. Viittomakieltä omaksuva lapsi

ruotsalaista viittomakieltä. Lapsen kanssa voidaan harjoitella erottamaan kielet ja niiden käyttötilanteet toisistaan.

Maahanmuuttaneiden ja vieraskielisten lasten joukossa voi olla myös viittomakieltä omaksuvia lapsia. Heille keskeistä on suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen oppiminen. Kodin kielellinen ympäristö saattaa muodostua useista viittomakielistä, lähtömaassa käytetyistä viittomakielistä ja Suomessa käytetyistä viittomakielistä. Osa maahanmuuttotaustaisista kuuroista ei ole lähtömaassa saanut mahdollisuuksia oppia viittomakieltä. Tällöin lapsi tarvitsee paljon tukea monikielisen ja -kulttuurisen identiteettinsä rakentamisessa.

Kielen kehityksen kannalta ratkaisevaa on se, mil-laisessa kieliympäristössä lapsi on kasvanut. Kahta tai useampaa puhuttua kieltä omaksuvaan lapseen verrattuna viittomakieltä omaksuva lapsi omaksuu kahden kielen lisäksi myös kaksi eri kielen käytön kanavaa. Hän omaksuu visuaalisen viitotun kielen ja lisäksi puhuttua kieltä joko auditiivisesti ja/tai kirjoitetussa muodossa.

Keskeistä viittomakieltä omaksuvan lapsen varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on lapsen identiteetin, osallisuuden, oppimisen sekä tasa-painoisen kasvun ja kehityksen monipuolinen tukeminen. Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen tärkeä tehtävä on vahvistaa lapsen uteliaisuutta ja myönteistä suhtautumista kielelliseen ympäristöön ja omaan kehittyvään kielitaitoon. Tämä edellyttää kasvattajilta ja opettajilta kielitietoisuutta ja kieli-tietoista toimintakulttuuria sekä yhteistyötä perhei-den kanssa.

1.3 Kielitietoinen toimintakulttuuri

Kielitietoisuus on laaja käsite. Sitä voidaan lähestyä koko yhteisön toimintakulttuurina, kielitietoisena pedagogiikkana ja henkilöstön sekä yksittäisen lapsen omana kielitietoisuutena. Kielitietoinen toimintakulttuuri rakentaa laajempia kehyksiä kielitietoisille toimintatavoille ja vaikuttaa esimerkiksi päätökseen siitä, millä kielellä tai kielillä varhaiskasvatusta ja opetusta järjestetään. Kielitietoisuuteen kuuluu myös kielellisten asenteiden sekä niiden vaikutusten tiedostaminen kieliin liittyviä valintoja tehdessä. Tämän vuoksi keskustelua kielitietoisesta toimintakulttuurista, opetuskielen ja eri kielten käyttöön liittyvistä valinnoista sekä ratkaisuista on tärkeä käydä ja syventää niin kasvatuksen ja opetuksen yhteisössä kuin vanhempienkin kanssa. Keskeistä on kielellisen moninaisuuden arvostava kohtaaminen, sen nostaminen tietoisien tarkastelun kohteeksi ja hyödyntäminen lähtökoh-tana kaikelle kasvatukselle ja opetukselle.

Kielitietoisessa kasvatuksessa ja opetuksessa korostuu tieto ja ymmärrys kielen merkityksestä oppimisessa, osallisuudessa ja identiteetin kehityksessä. Siinä tiedostetaan, miten kielellä välitetään ja rakennetaan monipuolisesti merkityksiä, jäsennetään ja käsitellään maailmaa, ilmaistaan tunteita, jaetaan ajatuksia sekä kokemuksia, ohjailaan ja neuvotellaan. Näin kielitietoisuudessa on kyse myös kielellisistä oikeuksista. Kielitietoisuuteen viittomakieltä omaksuvan lapsen kohdalla liittyy keskeisesti myös se, että tiedostetaan erilaisia tapoja olla vuorovaikutuksessa. Käytännössä siis huomioidaan viittomakielisen vuorovaikutuksen piirteet ja viittomakieli osana omaa toimintaa sekä oppimisympäristöä. Lisäksi on tärkeää tarkkailla

kielen roolia toiminnassa, kuten lasten osallistumista erilaiseen toimintaan sekä erityisesti pääsyä mukaan yhteisiin leikkeihin.

Tavoitteena kasvatuksessa ja opetuksessa on viittomakieltä omaksuvan lapsen ja koko ryhmän kielitietoisuuden, kaksi- ja monikielisuuden tukeminen, jossa keskeistä ovat toimintatapoihin liittyvät tiedot, asenteet ja taidot. Kasvatuksessa ja opetuksessa tuetaan samanaikaisesti sekä varhaiskasvatuksen opetuskielen käyttöä ja oppimista sekä muiden lapsen omaksuttavien kielten kehittymistä. Näin viittomakieltä omaksuvan lapsen suomen tai ruotsin kielen sekä suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen taidon kehittymistä edistetään tavoitteellisesti kielitaidon eri osa-alueilla lasten tarpeista ja edellytyksistä lähtien. Samalla arvostetaan kaikkia lapsen omaksuvia kieliä ja kaikkia kielen kehityksen ja oppimisen vaiheita. Lapsen kieliä tai kielitaitoa eri kielissä ei tulisi nähdä toisistaan tiukasti erillisinä, vaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa voidaan luontaisesti käyttää koko kielellistä repertuaaria ja erilaisia kieliä rinnakkain. Näin voidaan purkaa kielten välisiä valtasuhteita ja nostaa lapsen kaikki kielet osaksi vuorovaikutusta ja oppimista. Henkilöstöllä on keskeinen merkitys siihen, että viittomakieltä omaksuva lapsi tulee huomioiduksi ja arvostetuksi kokonaisuena kaikilla kielillään ja, että lapsen vanhemmat saavat ajantasaista tietoa ja tukea myös omaan kielivalintoihinsa.

Lapsen kielitietoisuuden tukeminen

Lapsen omaa kielitietoisuutta voidaan tukea monin tavoin. Kielitietoisuus ei ole pelkästään kieltä koskevaa tietoa eikä vaadi kasvattajilta tai opettajilta

monien eri kielten osaamista. Lapsen kielitietoisuutta tukevassa ympäristössä luodaan päivittäisessä arjessa tilaa ja mahdollisuuksia monikielisuudelle ja eri kielten käytölle. Tässä myös henkilöstön rohkeus heittäytyä ja toimia esimerkkinä esimerkiksi uuden kielen oppijan roolissa on tärkeää. Toimintaympäristössä voidaan luoda tilanteita, joissa lapset voivat monin eri tavoin tuoda esiin kielellistä erityisosaamistaan ja toimia erilaisissa kieliasiantuntijan rooleissa. Lapsen saama arvostus, positiiviset kokemukset ja myönteinen huomio lapsen omaksumiin kieliin ja ylipäättään jokaisen erilaiseen kielitaitoon lisäävät lapsen ja koko ryhmän myönteistä suhtautumista kieliin. Tämä puolestaan lisää kaikkien kielten oppimista ja itseluottamusta sekä rohkeutta eri kielten käyttäjinä.

Kielitietoisuutta voidaan lähestyä lasten kanssa keskustelemalla eri kielistä ja erilaisten kielten ja kulttuurien piirteitä vertailemalla. Näin voidaan kehittää lasten kielellistä päättelyä, kielten välisten samankaltaisuuksien sekä eroavaisuuksien hahmottamista ja tiedostamista kielten käyttötavoista sekä ympäristöistä. Uusia viittomakielisiä ilmauksia voidaan tapailla koko ryhmän kanssa joko viittomakieltä osaavan lapsen tai aikuisen johdolla tai verkosta löytyvien viittomakielisten esimerkkien ja materiaalien avulla. Lapset harjoittelevat tekemään havaintoja viittomakielisissä tilanteissa vuorovaikutuksen käytänteistä ja hyödyntämään erilaisia tapoja opetella kieliä. Kaikkia lapsia rohkaistaan käyttämään vähäistäkin kielitaitoa. Lapsia tuetaan tiedostamaan sekä omaa että muiden kielellisiä ja kulttuurisia identiteettejä. Viittomakielinen aikuinen on tärkeä opastaja silloin, kun lasten kanssa havainnoidaan kielten ja kulttuurien eroja ja he opettelevat toimimaan kulttuureihin sopivalla tavalla.

Lapsen kielitietoisuuden kehittymisen tarkoituksena on kehittää lapsen taitoa havainnoida kieliä ja kielten käyttöä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja tukea lapsen taitoa käyttää kieliä vähitellen itse entistä joustavammin ja monipuolisemmin. Lapsen aloittaessa varhaiskasvatuksessa tai esiopetuksessa, on tärkeä selvittää lapsen kielellisten taitojen ja viittomakielen taidon taso. Tämän pohjalta voidaan suunnitella, miten lapsen kielen kehitystä, kielitietoisuutta, kaksi- ja monikielisyyttä sekä oppimista tuetaan yksilöllisesti. Maahanmuuttoaustaiset viittomakieliset lapset, joiden viitottu äidinkieli on muu kuin suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli saattavat tarvita tukea suomalaisen tai suomenruotsalaisen viittomakielen omaksumiseen.

Kieli kehittyy käytössä ja siksi on tärkeä luoda tilaa ja tilanteita lapsen eri kielten käytölle. Lasten kielellisiä taitoja ja kielellistä kehitystä tukevat monipuolinen vuorovaikutus ja kieliympäristö, jossa lapsille annetaan kannustavaa palautetta heidän kielenkäyttö- ja vuorovaikutustaidoistaan. Siksi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa tulee vahvistaa lasten kielen käyttöä sekä uteliaisuutta, joka kannustaa vuorovaikutukseen aikuisten ja toisten lasten kanssa. Nämä luovat myös tilanteita kielten ja kulttuurien erojen havainnoimiselle, mikä puolestaan lisää kaikkien kielitietoutta. Oppimisympäristössä voidaan ylittää kielen sosiaaliset ja rakenteellisetkin rajat, kun päivittäisessä arjessa, oppimisessa sekä vuorovaikutuksessa käytetään lasten kaikkia kielellisiä resursseja. Lapsen näkeminen kokonaisuena kaikkine kielineen ja eri kielten näkyminen päivittäisessä arjessa kasvattaa kaikkien lasten yhteenkuuluvuutta sekä luo kaikille lapsille ja aikuisille valmiuksia toimia moninaisissa yhteisöissä ja vuorovaikutustilanteissa.

2 KASVUN JA OPPIMISEN POLKU RAKENTUU YHTEISTYÖSSÄ

Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jolla on monia tehtäviä. Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä vanhempien kanssa. Varhaiskasvatus edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa opitut tiedot ja taidot vahvistavat lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. Lisäksi varhaiskasvatus tukee huoltajia kasvatustyössä sekä mahdollistaa heidän osallistumisensa työelämään tai opiskeluun.

2.1 Yhteistyö vanhempien kanssa

Vanhempien kanssa tehtävä säännöllinen yhteistyö on oleellista, jotta perheiden ja henkilöstön yhteinen kasvatustehtävä muodostaa lapsen kannalta mielekkään kokonaisuuden. Henkilöstön ja perheiden toisiaan arvostava kohtaaminen luo perustaa hyvälle yhteistyölle tuoden lasten elämään jatkuvuutta ja turvallisuutta. On tärkeää, että lapselle merkitykselliset aikuiset tutustuvat toisiinsa ja jakavat lapsen elämää ja kokemuksia päivittäin.

Viittomakielisten kuurojen vanhempien kanssa tulee keskustella tarvittaessa heille sopivista yhteydenpitotavoista, esimerkiksi missä tilanteissa voidaan käyttää tulkkia tai etätulkkausta, milloin tekstiviestejä ja reissuvihkoa, joka voi olla myös sähköinen. Yhdessä mietitään, miten lapsen kehitystä ja oppimista parhaalla tavalla voidaan tukea. Yhteistyössä huomioidaan kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus sekä perheiden monimuotoisuus. Luottamuksellinen yhteistyö perustuu aitoon kohtaamiseen ja molemminpuoliseen aktiivisuuteen esimerkiksi päivittäisten kuulumisten vaihdossa.

2.2 Monialainen yhteistyö

Varhaiskasvatusta suunniteltaessa, järjestettäessä ja kehitettäessä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen etua on harkittava yksittäisen lapsen, lapsiryhmän ja yleensä lasten kannalta tapaus- ja tilannekohtaisesti.

Lapsi ja perhe voi saada tukea ja palveluja varhaiskasvatuksen ohella erilaisten toimijoiden, kuten sosiaali- ja terveydenhuollon ja järjestöjen kautta. On tärkeää, että eri palvelut muodostavat tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden. Monialaista yhteistyötä ohjaa lapsen edun ensisijaisuus, ja monialaista yhteistyötä toteutetaan pääsääntöisesti huoltajan suostumuksella. Yhteistyötä tehtäessä noudatetaan salassapitoa ja tietojen vaihtoa koskevia säännöksiä.

Viittomakieltä omaksuvien lasten ja heidän perheidensä tilanteet ovat usein monimuotoisia. Valtakunnallisissa järjestöissä on tietoa erilaisista ratkaisumalleista, joita viittomakielisille lapsille on räätälöity. Viittomakieli- ja kuulovammaisjärjestöjen sekä alan tutkimushankkeiden kautta tarjottava

asiantuntijatieto täydentää lapsen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestämisessä tarvittavaa tietopohjaa. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on huolehdittava siitä, että monialaisessa yhteistyössä on mukana asiantuntijoita, joilla on kattavaa tietoa viittomakielisyydestä ja lapsen viittomakielen kehityksestä.

Viittomakieltä omaksuvien lasten kielenkehityksen polku käynnistyy heti lapsen synnyttyä joko viittomakielisten vanhempien käyttämän hoivakielen ja visuaalisten keinojen avulla tai kaikille tehtävän kuulon seulonnan kautta. Perhe siirtyy alueensa kuulokeskuksen asiakkaaksi ja terveydenhuollon alaan kuuluvan kuulon kuntoutuksen rinnalla selvitetään tarvetta sosiaalipalveluihin kuten viittomakielen perheopetukseen. Asioiden etenemisen aikataulut ovat hyvin vaihtelevia, mutta koollekutsujan on tärkeää muistaa tarkistaa perheeltä, mitkä eri tahot lapsen asioita ovat järjestämässä ja keitä heistä perhe toivoo mukaan yhteistyökusteluihin. Vastuu yhteistyön toteutumisesta ja suunnitelmallisuudesta on varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestäjillä.

Viittomakieltä omaksuva lapsi tarvitsee yhteistä toimintaa muiden viittovien lasten kanssa kielen ja sosiaalisten taitojen kehittymisen tueksi. Lapset tulevat palveluiden piiriin eri ikäisinä, eikä tieto viittovista lapsista kantaudu eteenpäin automaattisesti. Siksi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa on tärkeää kartoittaa, löytyykö kunnasta muita viittomakieltä omaksuvia lapsia, joilla on tarve viittomakieliselle oppimisympäristölle ja vertaistuelle. Samalla on hyvä tarkistaa, onko viittomakieltä osaavaa henkilöstöä saatavilla sisäisillä siirroilla muista yksiköistä vai onko kunnassa tarve rekrytoida uutta henkilöstöä.

3 VIITTOMAKIELI VUOROVAIKUTUKSESSA JA LEIKEISSÄ VAHVISTAA OSALLISUUTTA

Leikillä on merkittävä tehtävä lasten hyvinvoinnin, oppimisen ja vuorovaikutuksen edistämisessä. Leikillä on itseisarvo. Se on lapselle merkityksellistä ilman minkään erityisen taidon edistämistä tai kehityksen tukemista. Leikki innostaa lasta ja tuottaa iloa. Samalla lapsi oppii uusia taitoja. Leikin kautta lapsi käsittelee itselleen tärkeitä asioita. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa pidetään huoli siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus

osallistua monenlaisiin leikkeihin ja yhteiseen toimintaan. Henkilöstön on hyvä keskustella leikin merkityksestä myös vanhempien kanssa.

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa lapsia kannustetaan liikkumaan, heidän kanssaan harjoitellaan ilmaisua esimerkiksi media- ja tanssiesityksiä tekemällä sekä tutkitaan luontoa ja lähiympäristöä retkeillen. Toimintaa suunnitellaan

yhdessä lasten kanssa, pohditaan esimerkiksi, millaisia leikkiympäristöjä voitaisiin rakentaa. Esimerkiksi pukemisen ja ruokailun aikana voidaan harjoitella kielellisiä ja matemaattisia taitoja lorujen ja laululeikkien avulla. Monipuolinen ympäristö, lasten oma ja ohjattu leikki, tutkiminen, liikkuminen ja taiteellinen ilmaisu ruokkivat myös viittomakieltä omaksuvan lapsen oppimista ja kehitystä.

3.1 Huomioi viittomakieltä omaksuva lapsi erilaisissa vuorovaikutustilanteissa

Viittomakielessä kieli tuotetaan siten, että se voidaan visuaalisesti ja tarvittaessa taktiilisesti havaita. Tämän vuoksi viittomakieliseen vuorovaikutukseen ja kuurojen kulttuuriin kuuluu paljon visuaalisia tai tuntoaistia hyödyntäviä elementtejä ja piirteitä. Vuorovaikutuksessa viittomakieltä omaksuvan lapsen kanssa merkitykselliseen rooliin nousevat **kosketus, katse, osoitukset** sekä toisen tuottamien **kehollisten ilmausten, liikkeiden ja suunnan seuraaminen**. Vuorovaikutuskumppanit seuraavat mihin toinen osoittaa ja katsoo, miten ilmehtii ja ylipäättään fyysisesti sijoittuu vuorovaikutushetkessä. Tämänkaltaisen intensiivinen kehollinen läsnäolo ja toiseen kiinnitetty tarkkaavaisuus näkyy kaikissa vuorovaikutushetkissä viittomakieltä käyttävän aikuisen ja lapsen kanssa. Viittomakielisen vuorovaikutuksen tapoja on tärkeä tarkastella ja harjoitella koko ryhmän kanssa.

Viittomakielisessä vuorovaikutuksessa lapsi ja aikuinen siirtävät katsetta useasti toisiaan kohti leluista tai kirjoista, koskettavat toisiaan huomion pyytämiseksi, varmistavat toisen huomion kiinnitty-

misen itseensä tai oikeaan kohteeseen ja ajoittavat ilmauksiaan toisen huomion mukaan.

Jaettu tarkkaavuus, jossa yhdessä tarkastellaan ja ihmetellään ympäristöä lapsen kanssa, on tiiviisti yhteydessä kielen kehitykseen. Jaetun tarkkaavuuden tilanteissa viittomia ja ilmauksia ajoitetaan ja sijoitetaan huomion kohteen ja suunnan mukaan. Eri **kielet ja kieltenkäyttökanaavat** ovat tärkeä osa päivittäistä arjen vuorovaikutusta ja lapsen kieliympäristöä. Jatkuva ja laadukas viittomakielen syöte on erittäin tärkeää viittomakielen taidon tasapainoisen kehittymisen kannalta. Viittomakieltä omaksuvan kuuron tai kuulovammaisen lapsen osallisuus voi toteutua vain viittomakieltä käyttäen – ja niin että hänelle viitotaan. Viittomakielentaitoisen aikuisen läsnäolo on viittomakieltä käyttävälle kuurolle lapselle välttämätöntä, sillä hänelle viittomakieli on ainoa kielellinen ilmaisukeino ikään katsomatta.

Vaikka ryhmässäsi olisi viittomakielen tulkki tai viittomakielinen avustaja, näistä ohjeista on arjessa paljon hyötyä lapsen osallisuuden tukemisessa.

Kosketus ja katse

- Kiinnitä viittomakieltä omaksuvan lapsen huomio kevyellä kosketuksella esimerkiksi olkavarteen tai reiteen, jos istutte vierekkäin.
- Jos olet kauempana voit heilauttaa kädelläsi niin, että lapsi huomaa, että sinulla on asiaa. Jos hän ei huomaa heilutteluasi, siirry lähemmäs tai pyydä, että lasta lähellä oleva henkilö koskettaa häntä ja osoittaa sitten sinun suuntaasi.
- Viitottu tai tulkattu keskustelu voi alkaa, kun lapsi katsoo sinuun. Se on ensimmäinen askel

keskustelulle riippumatta siitä, ovatko keskusteluun osallistujat kuuroja, kuulovammaisia tai kuulevia.

- Lapsiryhmän puhuttua kieltä käyttäville lapsille koskettaminen voi olla outoa, joten on tärkeää kertoa, että kyse ei ole ”tönimisestä”, vaan siitä, että viittomakielisellä lapsella on asiaa: hän haluaa näyttää tai pyytää jotakin, kertoa jonkin asian tms.

Viitotun keskustelun seuraaminen

- Sijoittukaa tilaan niin, että kaikki voivat nähdä toisensa helposti ja samalla tarkastella ympäristöä tai huomion kohteena olevaa asiaan, esimerkiksi kirjaa tai lelua.
- Huolehdi keskustelun aikana siitä, että puheenvuoroja käytetään yksi kerrallaan ja kaikki näkevät, mitä kukin vuorollaan viittoo. Esimerkiksi laajaan piiriin asettumalla voidaan varmistaa hyvä näkyvyys. Anna viittomakielen tulkille mahdollisuus valita paikka, joka on tilanteessa käytävän keskustelun kannalta paras.
- Etenkin viittomakielisen kuuron lapsen tulisi nähdä mahdollisimman hyvin eri puolille tilaa. Tarkista, että et asetu paikkaan, jossa takanasi on esimerkiksi ikkunaa, kirkasta valoa tai liian sekavaa taustaa häiritsemässä puheenvuorosi seuraamista näön varassa. Näin vähennät visuaalista melua.

Ilmeet, osoitukset, esittäminen, näyttäminen ja kuvailu

- Osaat jo ilmaista tunteita kasvojen ilmeillä, osoitella suuntia ja esineitä, esittää pantomiimia

ja näyttää mallia - ehkä myös kuvailla erilaisia muotoja ja toimintoja. Hyödynnä näitä viittomakielen piirteitä rohkeasti osana vuorovaikutusta! Esimerkiksi pantomiimi- ja arvausleikit rohkaisevat kaikkia eleiden, esittämisen, näyttämisen ja kuvailun käyttöön ja vähitellen viittomakieliseen ilmaisuun.

- Kehollisuus on aina tiiviisti yhteydessä kieleen ja kognitioon. Viittomakielisessä vuorovaikutuksessa kehollinen läsnäolo saa tärkeän merkityksellisen ulottuvuuden. Viittomakieliset ilmaukset tuotetaan muun muassa pään, kehon ja käsien liikkeitä, kasvojen ilmeitä sekä katseen suuntaamista hyödyntäen ja ajallisesti yhteen sovittaen. Tuota rohkeasti eleitä, ilmeitä, toimintojen esittämistä ja näyttämistä osana ilmauksia ja vuorovaikutusta.
- Osoitus on viittomakielen käytetyin viittoma. Jos osaat jo vähän viittoa, mutta eteen tulee tilanne, jossa et tiedäkään jonkin esineen viittomaa, osoita sitä! Usein viittoja näyttää sinulle, miten se viitotaan. Sama toimii tilanteessa, jossa et keksi, miten kerrot vaikkapa sen, mitä tehdään ensin ja mitä toiseksi, osoittelu toimii silloinkin.
- Joskus ei-viittomakielinen keskustelukumppani ei ymmärrä osoitusta pyynnöksi tai kehoitukseksi, jolloin viittoja saattaa toistaa asian voimakkaammalla kädenliikkeellä eli viittoa ”kovempaa”. Se ei välttämättä tarkoita, että viittoja on vihainen, vaan hän ennemminkin yrittää kertoa saman asian selvemmin.
- Jos et ole varma, mitä kohdetta lapsi osoittaa, osoitele edessäsi tai lähelläsi olevia esineitä tai ihmisiä niin, että samalla katsot viittojaa. Hän nyökkää sitten, kun osut oikeaan.

Jaettu tarkkaavuus

- Ajoita viittomia lapsen katseen mukaan ja tuota viittomia lapsen näkökentässä siten, että lapsi pystyy näkemään huomion kohteen tai kasvosii ja viittoman samanaikaisesti.
- Asetu lapsen kanssa tarkkailemaan huomion kohteena olevia asioita, kuten leluja tai kirjaa, siten, että sinä ja lapsi voitte jakaa yhdessä huomion kohteen sekä luomaan yhteisen katsekontaktin. Näin syntyy kolmiomuodostelma, jonka sisällä usein viittomat tuotetaan.
- Voit pyytää lapsen huomiota koskettamalla lasta kevyesti ja suunnata osoituksen avulla lapsen huomiota haluttuun kohteeseen.
- Viittomia voidaan tuottaa myös lapsen keholla. Näin lapsi saa aistimuksen kielen rytmistä myös kehon kautta tuntoaistilla. Vuorottelussa, vuorovaikutuksen aloitteissa ja ylläpitämisessä ilmeillä, katsella ja keholla on tärkeä rooli. Hyödynnä niitä rohkeasti, kun houkuttelet lasta mukaan vuorovaikutukseen ja ylläpidät lapsen kiinnostusta vuorovaikutukseen kanssasi.

Viitotut ja puhutut kielet lapsen arjessa

- Jos ryhmässäsi oleva viittomakieltä omaksuva lapsi on vielä kovin pieni, selvitä hänet tuntevilta aikuisilta, missä vaiheessa lapsen viittomakielen ja puhutun kielen kehitys ovat ja millaisissa kieliympäristöissä hän on tottunut toimimaan.
- Älä huolestu, jos viittomakieltä omaksuva lapsi yhdistelee ilmauksissaan puhutun kielen sanoja, viittomakielen viittomia sekä kielten erilaisia rakenteita. Tämä on tyypillistä kaikille kaksi- ja monikielisille lapsille ja aikuisille.

- Riippuen lapsen kieliympäristön piirteistä, hän ei ehkä ole ollut tutuksi puhutun kielen kanssa, vaan vasta opettelee sanastoa viittomakielen käytön rinnalla. Tällaisessa tapauksessa on hyvä keskustella vanhempien kanssa siitä, miten parhaiten tuetaan lapsen molempien kielten kehitystä.
- Huulilta lukeminen on keino, jota puhuttua kieltä käyttävänä saatat luontaisesti ajatella ratkaisuksi tilanteessa, jossa kohtaat huonosti kuuluvan ikäihmisen ja yrität saada viestisi perille. Selkeästi artikuloitu ja rytmitetty puhe toimivatkin noissa tilanteissa hyvin, koska pohjana on yhteinen kieli. Kielen ymmärtäminen huulilta lukemisen kautta edellyttää kuitenkin kyseisen kielen hyvää hallintaa. Itselle vierasta kieltä on lähes mahdotonta ymmärtää huulilta. Viittomakielessä suun liikkeet eivät kuitenkaan kaikilta osin noudata esimerkiksi suomen tai ruotsin kielen sanahahmoja eivätkä kaikki aikuisetkaan viittomakieliset kuurot lue huulilta hyvin. Jos lapsi on kuulovammainen, hän ei ehkä tunnista puhutun kielten sanoja huulilta, koska hän ei vielä tunne kyseisen kielen sanastoa.

3.2 Viittomakielisen lapsen leikin ja osallisuuden tukeminen

Viittomakieltä omaksuva lapsi voi osallistua kaikenlaisiin leikkeihin ulkona ja sisällä, niin roolileikkeihin kuin erilaisiin peleihin. Viittomakieltä omaksuvalle kuulovammaiselle lapselle näön kautta saatava informaatio on välttämätöntä. Hän katsoo paljon mallista ja lähtee kyllä leikkiin mukaan, kun vain omaksuu leikkitaitojen lisäksi kunkin leikin säännöt ja löytää oman paikkansa. Myös ryhmän

muiden lasten ymmärrys viittomakielisen vuorovaikutuksen piirteistä on tärkeää lasten yhteisten leikkien sujumiselle.

Ohjeita annettaessa, on hyvä muistaa visualisoinnin periaate: piirrä, näytä tai osoita kuvaa ja näytä itse mallia. Viittovan lapsen tulee nähdä ohje loppuun saakka.

Joskus voidaan leikkiä niin, että kaikki leikkijät toimivat viittoen tai valitaan leikkejä, joissa sanoilla tai viittomilla ei ole merkitystä. Myös viittomakielellä voi leikkiä yhdessä!

Liikkumisessa, liikuntaleikeissä ja peleissä on huomioitava, että yhteiset ohjeet annetaan kaikille alussa ennen kuin aloitetaan liikkeiden harjoittelu, leikit, pelit, yms. Toiminnan aikana ohjeiden anto on ajoitettava taukoihin; liikkeiden, leikki-, peli- tai muunlaisten tilanteiden väliin. Pelitilanteisiin liittyvät merkit täytyy antaa äänen lisäksi visuaalisesti, esimerkiksi lipun heilautuksella. Musiikillisessa ilmaisussa ja leikeissä korostuu rytmikka ja tahdissa pysyminen. Musiikkikäsitteitä on hyvä visualisoida. Se auttaa viittomakielistä lasta hahmottamaan, mitä tarkoittaa esimerkiksi dynamiikka. Millaista on iloinen, pelottava tai hiljainen musiikki? Eläytyminen on laulujen viittomisessa tärkeää. Kuulon asteesta riippumatta lapset voivat soittaa tai tutustua myös instrumentteihin. Kuuro lapsi aistii musiikin tuntoaistin kautta.

Kun ryhmässänne on viittova lapsi ja siellä viitotaan **koko ajan**, kaikki lapset oppivat ja opettelevat keskeisiä ilmaisuja kuin huomaamatta. Näin viittominen ja visuaalisuuden huomioiminen ovat luontevasti läsnä oppimisympäristössä mahdollisimman

paljon. On tärkeää, että viittomakielestä tehdään koko ryhmän juttu. Tämä tukee erinomaisesti kaikkien lasten kielellistä ajattelua ja kehitystä. Lapset oppivat vuorovaikutuksen monimuotoisuudesta paljon seuraamalla mallia – myös sitä, että aina saa erehtyä ja oppia uutta!

Tarpeen tullen lapsia voi ohjata huomioimaan viittomakieltä omaksuvan lapsen tarpeita sekä jakaa roolit leikkijöille ja näyttää käytännössä, miten leikki saadaan onnistumaan. Kulloisenkin leikkiympäristön tulisi tukea viittomakielen käyttöä. Viittomakielen taitoa kannattaa käyttää, vaikka se tuntuisi vähäiseltä. Samalla kannustetaan ryhmän kaikkia lapsia viittomakielen taidon käyttöön.

Kun ryhmässä käytetään viittomakielen tulkkausta toimintahetkissä tai ohjaustilanteissa, on tärkeä tiedostaa, että viittomakieli ja puhuttu kieli ilmaisevat asioita hyvin eri tavoin. Käytännössä se näkyy esimerkiksi niin, että joskus tulkki lopettaa yhtä aikaa kuin puhuja, joskus taas viitto vielä pitkään, vaikka puhuja on jo lopettanut. On myös hyvä muistaa, että tulkattu viesti tulee aina hieman jäljessä ja viiveellä.

Kun ryhmässä totutaan seuraamaan tulkkauksen etenemistä, osataan jatkossa rytmittää ohjeet niin, että viittomakieltä käyttävä kuulovammainen lapsi on katsonut viitotun asian loppuun. Lapselle tulee varata myös aikaa kysyä ohjeesta. Sen jälkeen kaikille lapsille voi antaa yhtä aikaa luvan toimia ohjeen mukaan.

Näillä käytännön asioilla voidaan huolehtia viittovan lapsen osallisuudesta ja siitä, että kukaan ei jää tilanteiden ulkopuolelle. Jos mahdollista, voidaan

tulkattua tilannetta muunnella niin, että välillä ohjeet annetaan viittomakielellä ja tulkataan puhutulle kielelle.

Vastaavalla tavalla voidaan ohjata viittomakieltä omaksuvaa lasta toimimaan puhuttua kieltä käyttävässä toimintaympäristössä. Lapselta tulee vaatia vastavuoroisuutta ja oman vuoron odottamista, kuten muiltakin lapsilta. Lasta opastetaan tarkkailemaan ja seuraamaan toisten lasten toimintaa ja ottamaan kontaktia muihin lapsiin. Häntä ohjataan kertomaan omista ajatuksistaan, noudattamaan sääntöjä ja ymmärtämään niiden perusteluja jne.

Entä jos paikalla ei ole ketään viittomakielentaitoista?

- Kosketa lasta, ja kun saat katsekontaktin, osoita hänelle, mihin suuntaan olet lähdössä
- Ojenna lapselle kätesi, jotta hän voi tulla mukaan katsomaan, mistä on kysymys
- Käytä rohkeasti eleitä tai muuta sanatonta viestintää, piirtämistä tai kuvia!
- Muista, että myös muut kuin ohjatut hetket ovat tärkeitä: hassutelkaa ja harjoitelkaa erilaisia taitoja esimerkiksi pukemisen aikana ja ulkoillessa

3.3 Monipuolista viittomakielen avulla koko lapsiryhmän toimintaa

Moniaistisuuden käyttäminen vuorovaikutuksessa on tärkeää kaikille lapsille. Kuulevatkin lapset saavat monipuolista harjoitusta havainnointikyvyn kehittymiselle, kun kuulon lisäksi myös näkö- ja jossakin määrin tuntoaisti ovat käytössä. Vuorovai-

kutuksen monimuotoisuus tukee kaikkien lasten kielellistä kehitystä. Se pitää sisällään monen muun elementin lisäksi muun muassa kehoviehinnän ja visuaalisuuteen perustuvan viestinnän - näitä on paljon viittomakielisessä ilmaisussa, mutta myös kaikessa kielen käytössä kaikissa kielissä. Omakohtainen viittomakieliseen kulttuuriin tutustuminen ja luontevasti opittu kulttuurinen osaaminen tekevät kulttuurisen moninaisuuden ymmärtämisestä helpompaa.

Viittomakielisen lapsen varhaiskasvatuksen ja opetuksen vaatimat muutokset luovat henkilöstölle mahdollisuuden kehittää omaa opetus- ja ohjaustapaansa monipuolisemmaksi. Yleensä kaikki se, mitä viittomakielisen lapsen kanssa tulee huomioida (aito kontakti, rauhallisuus, varmistaminen) palvelee kaikkia vuorovaikutusta ja yhteispeliä opettelevia lapsia varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.

Jos henkilöstöllänne ei ole riittävästi perehtyneisyyttä viittomakieleen ja kuurojen kulttuuriin, voit etsiä paikkakunnalta viittomakielisen henkilön vierailemaan päiväkodissa säännöllisesti. Lisäksi voit hyödyntää myös muita mahdollisia vierailijoita sekä maksuttomia viittomakielisiä materiaaleja esimerkiksi Viittomakielisestä kirjastosta (www.viittomakielinenkirjasto.fi).

Tämä jännittävä satu kertoo krokotiilistä.

4 VIITTOMAKIELI RIKASTAA MONIKANAVAISTA OPPIMISTA JA OPPIMISYMPÄRISTÖÄ

Viittomakieli ja viittomakielisen vuorovaikutuksen piirteet hyödyntävät luontaisesti visuaalisuutta ja monikanavaisuutta, joista on hyötyä koko ryhmälle. Oppimisympäristön monikanavaisuus tarkoittaa sitä, että oppimista tuetaan monipuolisesti eri aistikanavia hyödyntävillä opetusmenetelmillä, työkaluilla ja materiaaleilla. Monikanavaisessa oppimisympäristössä tavoitteena on tarjota kaikille lapsille erilaisia tapoja omaksua ja jäsentää tietoa, jolloin jokainen lapsi voi hyödyntää omia vahvuuksiaan oppimisprosessissa. Monikanavaisessa oppimisympäristössä pyritään siis ottamaan huomioon oppijoiden yksilölliset tarpeet ja oppimistyylit.

Viittomakieltä omaksuvan lapsen oppimisympäristön tulee olla osallistava ja saavutettava. Osallistavan ja saavutettavan oppimisympäristön lähtökohdiana on kielitietoisien toimintakulttuurin, kasvatuksen ja opetuksen käytänteiden rakentaminen sekä koko ryhmän kielitietoisuuden tukeminen (katso tarkemmin luku 1). Kuurojen, kuulovammaisten tai kuulo-näkövammaisten osalta inklusiivinen koulu on puolestaan määritelty YK:n vammaissopimuksen artikkelissa 24. Suomi on sitoutunut noudattamaan tätä kansainvälistä sopimusta, joka on osa lainsäädäntöämme. Pienten ryhmien mahdollistaminen viittomakielisille ei välttämättä ole segregatiota. Inklusiivissa ei ole kyse ainoastaan lasten sijoittelusta, vaan heidän oppimistaan palvelevista järjestelyistä. Inklusiivisessa ja saavutettavassa

oppimisympäristössä lapsi kokee osallisuutta⁷. Se tukee häntä saavuttamaan parempia oppimistuloksia ja vahvistaa hänen monikulttuurisen identiteettinsä kehitystä. Lähtökohtaisesti ei ole estettä sille, etteivätkö myös viittomakieltä omaksuvat kuulevat lapset voisi osallistua viittomakieliseen opetukseen – kunta voi aina tarjota enemmän kuin lain tarkoittaman minimin (vrt. perusopetuslaki 10 §).

Artikkelissa 24 korostetaan myös viittomakielistä oppimisympäristöä sekä mahdollisuutta saada opetusta kuuroilta opettajalta opetusryhmässä, jossa on muita viittovia oppilaita. Tällainen oppimisympäristö tukee kaksikielisyyden kehitystä eli sekä viittomakielen että puhutun kielen eri muotojen omaksumista. Lisäksi siitä on hyötyä lapsen sosioemotionaalille kehitykselle. Yleisopetuksen integroidussa ryhmässä tällainen toiminta on mahdollista vain harvoin. Kuurojen opettajien tai muun henkilöstön palkkaaminen on tärkeää myös siksi, että he kykenevät siirtämään lapsille ja koko ryhmälle sellaista sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, jota kielivähemmistön lapset saavat kotonaan (yli 90 % kuuroista lapsista syntyy normaalikuuloisille vanhemmille, joille viittomakieli on vieras kieli) tai muussa ympäristössään hyvin niukasti. Toisaalta viittomakielisen henkilöstön rekrytointi on haas-

⁷ Kohti inklusiivista varhaiskasvatusta sekä esi- ja perusopetusta. Oikeus oppia – Oppimisen tuen, lapsen tuen ja inklusion edistämistoimia varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa valmisteleavan työryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:44. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164421/OKM_2022_44.pdf?sequence=4&isAllowed=y

tavaa kaikkialla Suomessa. Viittomakielisiä on koulutautunut varhaiskasvatuksen opettajiksi, lastenhoitajiksi tai lastenhoitajan kelpoisuuden omaaviksi kommunikaation ja viittomakielen ohjaajiksi vähäisessä määrin. He työskentelevät ryhmissä pääsääntöisesti saman tehtäväkuvan mukaisesti kuin muu samalla ammattinimikkeellä toimiva henkilöstö. Tällöin ryhmässä työskentelee usein myös tarvittava määrä viittomakielen tulkkeja. Kuulo- ja viittomakielialan järjestöt tarjoavat mielellään verkostonsa käyttöön silloin, kun viittomakielisiä tai viittomakielentaitoisia henkilöitä pyritään rekrytoimaan varhaiskasvatukseen tai esiopetukseen (yhteystiedot oppaan lopussa).

Viittomakieltä omaksuvat lapset asuvat eri puolilla Suomea ja osallistuvat pääsääntöisesti varhaiskasvatukseen tai esiopetukseen ryhmässä, jossa suuri osa muista lapsista ja aikuisista käyttää pelkästään puhuttua kieltä. Viittomakieltä omaksuvan lapsen oppimisympäristön ja näin myös osallisuuden eteen voidaan tästä huolimatta tehdä monia asioita. Seuraavissa alaluvuissa esitellään viittomakielisen oppimisympäristön toimintaperiaatteita ja erilaisia ratkaisuja siihen, millä eri keinoilla viittomakieli voidaan tuoda osaksi oppimisympäristöä.

4.1 Viittomakielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen oppimisympäristön toimintaperiaatteita

Viittomakielinen oppimisympäristö on monikanavainen. Viittomakieltä omaksuva lapsi kokee paljon asioita näkemällä. Siksi visuaalisuuden korosta-

minen oppimisympäristössä ja itse toiminnassa on tärkeää esimerkiksi seuraavin keinoin:

- Kiinnitetään huomiota istumajärjestykseen. Esimerkiksi istumajärjestys puolikaaren muodossa varmistaa sen, että lapset näkevät toistensa viittomisen tai sen kuka puhuu.
- Puheenvuoroja käytetään vuorotellen. Näin voidaan varmistaa, että jokaisen lapsen asiat tulevat nähdyksi ja kuulluksi. Keskustelutaitojen lisäksi harjoitellaan samalla viittomakielisen kulttuurin normeja ja tapoja.
- Annetaan aikaa materiaaliin tutustumiselle. Lapsella on oltava mahdollisuus silmäillä materiaalia ennen keskustelua ja sen jälkeen hän siirtää katseensa viittojaan päin.

Viittomakielisen, osallistavan oppimisympäristön toiminnassa painopiste on oppimisessa. Jokaisen lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastataan monesta näkökulmasta, jolloin huomioidaan

- kaikille sopivan suunnittelun periaatteet
- syrjimättömyys⁸
- saavutettavuus ja esteettömyys
- kohtuullinen mukauttaminen (EI *mukautettu opetus*).

Kaikille sopivan suunnittelun (aiemmin Design for All, DfA) tavoitteena on varmistaa, että kaikki lapset voivat toimia esteettömästi. Viittomakielisten kuurojen osalta tämä tarkoittaa mm. fyysisesti soveltuvia, visuaalisuuden huomioon ottavia tiloja: tiloissa on helppo kulkea ja opasteita on riittävästi, ylimääräiset näköesteet on minimoitu, valaistusta voidaan säätää, kuulon apuvälineitä käyttäviä oppilaita häiritsevä taustamelu on mahdollisimman vähäistä jne. Tällaiset olosuhteet eivät yleensä ole ristiriidassa muiden tilojen käyttäjien tarpeiden kanssa.

Myös syrjimättömyys on laaja, koko oppimisympäristön ja siellä toimivat ihmiset huomioiva läpileikkaava periaate. Viittomakieltä eri tavoin käyttävien lasten ja henkilöstön joukko on hyvin heterogeeninen. Moninaisuutta oppimisyhteisöön tuovat kuurous ja kuulovammaisuus, ikä, sukupuoli, uskonto ja etnisyyt, erilaiset kielet sekä mahdolliset muut asiat.

Viittomakieltä omaksuvan kuuron tai kuulovammaisen lapsen oppimisen kannalta oppimisympäristön

saavutettavuus on tärkeää. Silloin ympäristö ja tilajärjestelyt ovat fyysisesti esteettömiä, kuten edellä kuvattiin. Lisäksi oppimisympäristö huomioi kielelliset ja kulttuuriset seikat

- **sosiaalisesti** – lapsella on mahdollisuus saada tietoa omalla kielellä, osallistua omaa kieltä käyttäen ja luoda ihmissuhteita muihin kaltaisiinsa lapsiin (ns. vertaistuki).
- **kielellisesti** – jokainen käyttää viittomakieltä kuulon asteesta riippumatta, jolloin lapsen vuorovaikutustaidot kehittyvät.
- **kulttuurisesti** – henkilöstössä on aikuisia viittomakielisiä roolimalleja kielenkehityksen ja identiteetin rakentumisen tukena.
- **oppimisessa** – varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet muodostavat kehyksen, jonka avulla lapsen yksilölliseen suunnitelmaan sisällytetään ratkaisuja siihen, miten viittomakieltä käyttävän lapsen kielellistä ja kulttuurista kehitystä tuetaan kohti kaksi- ja monikielisyttä.
- **digitaalisissa oppimisympäristöissä** – viittomakielisen lapsen tarpeita huomioidaan hyödyntämällä viittomakielisiä materiaaleja, jotka on tekstitetty ja käännetty tai tulkattu puhutulle kielelle.

Vaikka lapsen oppimisympäristössä huomioitaisiin lähes kaikki edellä kuvatut toimintaperiaatteet, on tarkistettava riittävätkö ne vastaamaan jokaisen yksittäisen lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Silloin saatetaan tarvita lisäksi yksilöllisiä tukitoimia, ns. kohtuullisia mukautuksia.⁹ Niistä viittomakielen

8 Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)

9 Yhdenvertaisuuslaki 15 §; YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

tulkkausta ja avustajapalvelua kuvataan myöhemmin. Nämä järjestelyt tuovat viittomakielisen lapsen oppimisympäristöön lisähenkilöstöä, joka käyttää lapsen kanssa samaa kieltä ja tuo puhuttua kielellä tuotetun opetuskielen oppilaalle viitotuna.¹⁰

4.2 Viittomakieli osaksi oppimisympäristöä

Viittomakieli voidaan tuoda osaksi oppimisympäristöä monin eri keinoin. Tällöin kyseessä on usein eri tavoin muodostettu kaksikielinen varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen oppimisympäristö. Varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on jo pitkään huomioitu mahdollisuus tarjota viittomakielisten lasten varhaiskasvatusta sellaisissa ryhmissä, joihin osallistuu myös muita kuin kuuroja tai kuulovammaisia lapsia. Kaksikielisen varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen toteuttaminen voidaan suunnitella varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti suppeana tai laajana. Suppeamman, niin sanotun kielirikasteisen kaksikielisen esiopetuksen tavoitteena on herättää lasten mielenkiinto ja myönteinen asenne kieltä kohtaan. Laajamittaisessa kaksikielisessä varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa pyritään luomaan lapsille valmiuksia toimia kaksikielisessä ympäristössä ja oppia opetuskielen lisäksi myös muulla kielellä. Yhteistä toteutustavoille on se, että kielet eivät ole pelkästään opetuksen ja oppimisen

kohteena, vaan niitä käytetään oppimiskokonaisuuksien opetuksessa ja arjen toiminnassa ja lapsille tarjotaan mahdollisuuksia käyttää ja omaksua kieltä toiminnallisesti ja leikinomaisesti.

Käytännössä on usein turvaututtava ratkaisuihin, joissa viittomakieltä omaksuvaa lasta tuetaan varhaiskasvatuksen ja opetuksen järjestelyillä tai yksilöllisiin tarpeisiin vastaavilla muilla tukitoimilla ja -palveluilla. Seuraavassa esitellään näitä vaihtoehtoja tarkemmin. Lasten yksilölliset tarpeet huomioiden erilaisia ratkaisuja ja keinoja hyödynnetään usein samanaikaisesti.

1. Kaksikielinen yhteisopetus

Viittomakielinen oppimisympäristö voidaan järjestää esimerkiksi viittomakielisen kuuron ja suomenkielisen kuulevan opettajan yhteisopetuksella. Tällä tarkoitetaan kahden tai useamman opettajan tasa-arvoista yhteistyötä, jossa opettajat yhdessä suunnittelevat ja toteuttavat varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen toimintaa. Kaksikielisen yhteisopetuksen ryhmässä käytetään sekä viittomakieltä että puhuttua kieltä. Kuuron viittomakielisen ammattilaisen läsnäolo ja asiantuntemus kuuron lapsen tarpeista edistää mahdollisimman laadukkaan ja toimivan kaksikielisen oppimisympäristön toteutumista. Kuuleva opettaja puolestaan tuntee kuulevien kulttuurin ja toimintatapoja ja mahdollistaa puhutun kielen käyttämisen tilanteen mukaan. Yhteisopetusta voidaan toteuttaa monella tavalla. Yhteisopetuksen raamit mahdollistavat monenlaiset toimintatavat, ja yhteisopettajuuden toimintatapojen muodostamista määrittävät kussakin tilanteessa käytettävissä olevat resurssit ja lasten tarpeet.

¹⁰ Jokinen, Markku – Kauppinen, Liisa – Selin-Grönlund, Pirkko (2016) Viittomakielen ja viittomakielisten huomioiminen perusopetuksessa. Teoksessa Marjatta Takala ja Helena Sume: Kieli, kuulo ja oppiminen – Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. 3., täysin uudistettu painos. FinnLectura.

Yhteisopetuksen järjestämisen tavat voidaan jakaa kolmeen laajempaan päätyyppiin: avustavaan ja täydentävään opettamiseen, rinnakkain opettamiseen ja tiimiopettamiseen. **Avustavassa ja täydentävässä opetuksessa** toisella opettajalla on päävastuu toiminnasta, ja toinen avustaa tarpeen mukaan. **Rinnakkain opetuksessa** lapset on jaettu jollakin perusteella ryhmiin, ja opettajat ovat vastuussa oman ryhmänsä opettamisesta. Jako voi perustua esimerkiksi toiminnan sisältöön, lasten erilaisiin opetus- ja ohjaustarpeisiin, tai sen avulla voidaan pyrkiä lasten ja opettajan välisen vuorovaikutuksen lisäämiseen. **Tiimiopetuksessa** opettajien yhteinen vastuu koko luokan opetuksesta on korostunut; työtapana voidaan kuitenkin käyttää myös avustavaa, täydentävää ja rinnakkaista opettamista.

Toiminnan käynnistäminen tai jatkokaan ei vaadi kuulevalta opettajalta viittomakielentaitoa, vaikka alkeiskurssin käymisen on koettu helpottavan yhteistyötä. Sen sijaan tärkeä osa toimivaa ja laadukasta kaksikielistä yhteisopetusta on hyvien ja pysyvien tulkkien löytäminen. Tulkkaus on tärkeä osa varhaiskasvatusta ja esiopetusta silloin, kun päiväkodin tai esiopetuksen kieliympäristö ei muutoin ole riittävän vahvasti kaksikielinen. Tulkkien ammattitaito ja sujuvasti toimiva yhteistyö opettajien ja tulkkien välillä ovat avainasemassa siinä, että opettajat itse voivat keskittyä työssään lapsiin ja opettamiseen.

Viittomakielen tulkit tulkaavat suomenkielisen opetuksen ja vuorovaikutustilanteet viittomakielelle ja kuuron opettajan opetuksen ja viittomakielisen lapsen viittomisen puhutulle kielelle. Tulkit ovat luokassa sekä opettajia että lapsia varten, ja tulk-

kaavat myös lasten keskustelut ja leikit. Tulkkeja tarvitaan yleensä kaksi, koska simultaanitulkkaus on jo itsessään vaativaa ja pitkä yhtäjaksoinen tulkkaus yhdelle henkilölle kuormittavaa, mikä heikentää tulkkauksen laatua nopeasti.

Oppimisympäristössä, jossa suurin osa oppilaista on kuulevia, ympäristön kaksikielisyys ei yleensä toteudu tasapainoisesti. Viittomakielisen lapsen kannalta todella tärkeää on se, että hän saa tällaisessa ryhmässä äidinkielellään edes osan opetuksesta ja vuorovaikutuksesta suoraan kuuroilta aikuiselta. Olisikin tärkeää selvittää voisiko opetusryhmään mahdollisesti keskittää useampia viittomakieltä omaksuvia lapsia. Tämä järjestely tasapainottaisi kielten asemaa oppimisympäristössä ja tarjoaisi vertaistuen lasten välille.

Kaksikielisestä yhteisopetuksesta hyötyvät sekä kuulevat että eriasteisesti kuulovammaiset lapset. Opettajilla ja sekä kuulevilla että kuuroilla vanhemmilla on hyviä kokemuksia tällaisten opetusryhmien toteuttamisesta. Monikielisuuden näkyväksi tekemisen nähdään tukevan lasten kehitystä kulttuurisesti moninaisessa maailmassa. Kaksikielisen yhteisopetuksen kautta monikielisyys tulee luontevaksi osaksi varhaiskasvatusta ja esiopetusta.^{11, 12}

11 Luckner, J.L. 1999. An Examination of Two Coteaching Classrooms. *American Annals of the Deaf* 144 (1), 24–34.

12 Opetushallitus 2016. Viittomakieliset oppilaat perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2016: 2. Helsinki: Opetushallitus.

2. Oppimisympäristö, jossa käytetään viittomakielen tulkkausta (tulkitsemispalvelu)

Suunniteltaessa viittomakieltä omaksuvan kuuron tai kuulovammaisen lapsen varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen aloittamista, on ensisijaisesti huolehdittava viittomakielen käytön turvaamisesta henkilöstön voimin. Mikäli ryhmään ei löydy *viittomakielistä tai viittomakielentaitoista* opettajaa tai lastenhoitajaa (esimerkiksi kommunikaation ja viittomakielen ohjaajaa²³), on pohdittava millaisista järjestelyistä lapsi hyötyisi eniten.

Tulkkauksen tavoitteena on ilmaista esitetyt asiat toisella kielellä mahdollisimman samansisältöisinä eli välittää läsnäolijoille mahdollisimman tarkasti se, mitä puhutaan tai viitotaan. Tulkki ei itse ohjaa lasta, vaan lapsi noudattaa tulkin välityksellä saamia opettajan tai muun ryhmän aikuisen ohjeita. Viittomakieltä käyttävälle kuurolle tai eriasteisesti kuulovammaiselle lapselle tulkkaus on välttämättömyyttä kaikissa varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen tilanteissa taustahälyn takia.

Viittomakielen tulkkauksessa tulkin ammattitaitoon tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta tulkkauksessa käytetty kieli vastaa lapsen ikätasoa ja kielenkehityksen vaiheita. Joillekin lapsille tulkkauksen kautta tarjoutuvat kielelliset virikkeet ovat tarpeellisia tukemaan lapsen kielellistä kehitystä kodin ulkopuolella.

Viittomakielen tulkkaus ei korvaa viittomakielistä opetusta tai oppimisympäristöä. Viittomakielen tulkkausta käytettäessä kuuro tai kuulovammaisen viittomakieltä omaksuva lapsi saa ehkä vain osan ryhmässä puhutusta keskustelusta tietoonsa. Lapsiryhmässä moni saattaa puhua yhtä aikaa tai tulkki ei muusta syystä ehdi kääntää kaikkia puheenvuoroja. Tulkin samanaikaisesti tuottama viitottu tai puhuttu teksti ei välttämättä sisällä kaikkia viittomakieliseen ilmaisuun kuuluvia piirteitä ja toisaalta tulkkauksessa voi esiintyä viittomakieleen kuulumattomia puhutun kielen piirteitä. Tilanne saattaa olla hämmentävä etenkin pienelle lapselle, jonka viittomakielen taito on vasta kehittymässä ja suomen tai ruotsin kielen opettelu juuri alkamassa. Tällöin lapsen kohdalla on hyvä arvioida myös avustajapalvelun tarvetta tulkkauksen rinnalla.

Viittomakielen tulkkauksen aikana lapsi joutuu samanaikaisesti tarkkailemaan tulkkeja, ymmärtämään opetettavan asian ja reagoimaan oikea-aikaisesti esimerkiksi viittaamalla. Tilanne saattaa vaikuttaa hänen kykyynsä keskittyä ja omaksua opetettuja asioita. On tärkeä muistaa, että viittomakieltä omaksuva kuuro lapsi ei voi kuulonvaraisesti täydentää suomen kielen taitoaan, joten tehtävät, joissa edellytetään suomen kielen jonkinasteista osaamista, voivat olla lapselle haastavia.

VIITTOMAKIELEN TULKIN KANSSA TYÖSKENNELTÄESSÄ

- Käykää tulkin rooli läpi varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen koko henkilöstön kanssa. Tulkki ei ole avustaja, vaan hän vastaa ainoastaan viestin mahdollisimman tarkasta välittämisestä.
- Viittomakieltä omaksuva kuuro lapsi saa kaiken tiedon visuaalisesti eli näkönsä avulla. Yleensä tulkki istuu lapsiryhmässä etuosassa lähellä henkilöstöä ja lapsi sivummalla siten, että hän näkee muut lapset. Näin viittomakielisen lapsen on helppo seurata sekä tulkkia että henkilöstöä, sillä useat viittomakieliset seuraavat tulkin lisäksi myös muiden puhujien huuliota, ilmeitä ja eleitä. Seuratessaan tulkkia lapsi saattaa nyökätä aika ajoin, millä hän ilmaisee tulkille, että on ottanut vastaan siihen asti viitotut asiat – se ei vielä tarkoita, että hän olisi ymmärtänyt asiasisällön merkityksen.
- On tärkeä muistaa, ettei mene seisomaan tulkin ja lapsen väliin, jotta ei estä lasta saamasta informaatiota. Tarkista myös, että takanasi ei ole ikkunaa tai muuta häikäisevää valoa.
- Vaikka tulkkaus on ns. simultaani- eli samanaikais-tulkkausta, tulkkauksessa on aina vähän viivettä. Sen vuoksi olisi hyvä odottaa, kunnes tulkki saa edellisen asian (esimerkiksi kysymyksen) tulkatuksi ennen kuin puheenvuoro siirretään seuraavalle.
- Piirtäminen tai muu käsillä tekeminen ja havaintovälineiden seuraaminen yhtä aikaa tulkkauksen seuraamisen kanssa on lapselle vaativaa. Ota se huomioon - esimerkiksi piirtäjä kääntää usein selkensä ryhmälle, mikä estää viittomakieltä omaksuvaa lasta näkemästä piirtäjän ilmeitä.
- Puhu aina suoraan lapselle, älä ”tulkin kautta”. Katso lasta silmiin, kun puhut hänen kanssaan kahden kesken. Jos jaat lapsille luokassa materiaalia, anna lapsen materiaalit suoraan lapselle.
- Kun lapsi käyttää tulkkia ensimmäisiä kertoja, hän ei välttämättä vielä osaa seurata tulkkia ja tarvitsee tähän tukea. Tämä vaatii sitä enemmän harjoittelua, mitä pienemmästä lapsesta on kyse.
- Tulkin käyttöön liittyvistä käytänteistä keskustellaan lapsen itsensä kanssa lapsen ikä huomioiden.

3. Oppimisympäristö, jossa toimitaan viittomakielisen avustajan / ohjaajan kanssa (avustajapalvelu)

Viittomakieltä omaksuvalle lapselle voi olla vierasta se, miten kuulevien lasten oppimisympäristöissä toimitaan. Tällöin hän voi tarvita viittomakielisen aikuisen avustajaksi ohjaamaan ja täydentämään tietoa, jota lapsi saa ryhmässä joko tulkittuna tai ainoastaan visuaalisesti muita ryhmän aikuisia ja lapsia havainnoimalla. Viittomakielinen avustaja tunnistaa lapsen tilannekohtaiset tarpeet ja vuorovaikutuksen tarpeet, joten hän pystyy vastaamaan lapsen tarpeisiin suoraan ja tehokkaasti. Tämä luo lapselle turvallisuuden tunteen ja vahvistaa hänen osallisuuttaan eri tilanteissa.

Viittomakielisen aikuisen roolimalli on monelle viittomakieltä omaksuvalle kuurolle tai kuulovammaiselle lapselle tärkeä viittomakielen kehityksen, itsetunnon ja identiteetin tukipilari. Avustaja auttaa omalla toiminnallaan lasta omaksumaan erilaisia selviytymisstrategioita, jolloin ns. kulttuuritörmäysten määrää voidaan ennaltaehkäistä. Lisäksi avustaja kykenee varmistamaan, että oppimisympä-

ristö on lapselle myös kielellisesti saavutettava, että hän voi ilmaista itseään ja luoda kaverisuhteita sekä osallistua leikkeihin ja muuhun toimintaan mahdollisimman yhdenvertaisesti.

Jos viittomakielinen avustaja on itse kuuro tai kuulovammainen, hän mitä todennäköisimmin tarvitsee ns. työelämätulkkauksia. Perustelut hänen rekrytoimiselleen nousevat viittomakieltä käyttävän lapsen yksilöllisistä tarpeista saada tukea ja ohjausta nimenomaan viittomakielellä tilanteessa, jolloin varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen järjestäjällä ei ole viittomakielentaitoista henkilöstöä. Tulkin käyttöä seuraamalla lapsi saa omaa koulupolkuun varten tärkeitä malleja siihen, miten tulkin kanssa toimitaan. Perusteluja avustajan omalle tulkkauksen tarpeelle voidaan puolestaan johtaa hänen oikeudestaan osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen työelämässä. On tärkeää, että henkilöstö opettelee viittomakieltä, mutta koska lapsi viettää varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa loppujen lopuksi hyvin lyhyen ajan, harvan viittomakielen taito ehtii kehittyä sujuvaksi muutaman toimintavuoden aikana.

5 TULKITSEMISPALVELUT, AVUSTAJAPALVELUT JA APUVÄLINEET

Oppaan luvussa 4 on nostettu esiin kielitietoista lähestymistapaa eli sitä, millä eri keinoilla varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen oppimisympäristöt mahdollistaisivat kielelliset virikkeet, saavutettavuuden ja osallisuuden. Tarvittaessa lapsella on oikeus saada lainsäädännössä määritellyjä tukipalveluja, kuten tulkitsemispalveluita, avustajapalveluita tai apuvälineitä, joilla voidaan lisätä heidän mahdollisuuksiaan saada tietoa ja osallistua ryhmän toimintaan viittomakielellä.

Viittomakielen tulkin ja viittomakielisen kuoron avustajan toimintaa on kuvattu edellä. Avustaja ohjaa ja tukee lasta erilaisissa tilanteissa lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaan varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen toimintaympäristöissä. Viittomakielen tulkki puolestaan ei ole avustaja tai ohjaaja, vaan hän vastaa ainoastaan ympäristössä olevan kielellisen viestin mahdollisimman tarkasta välittämisestä.

On tärkeää tiedostaa, että lasten viittomakielen ja puhutun kielen taito voivat edetä hyvin eri tahdissa. Jo varhaisessa vaiheessa lasten kielten käyttöä ja kielivalintaa erilaisissa tilanteissa ohjaavat muun muassa erilaiset ympäristöstä tulevat sosiaaliset normit. Vahvasti viittomakielinen ja myös puhuttua kieltä jonkin verran käyttävä lapsi ei välttämättä käytä viittomakieltä päiväkodissa tai esiopetuksessa, jos hän on ryhmänsä ainoa viittomakielinen – kenelle hän viittoisi, jos kukaan muukaan ei viito? Avoin ja arvostava suhtautuminen lapsen kaikkiin

kieliin ja kielitietoiset toimintatavat ovat varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen arjessa tärkeitä.

Viittomakieltä omaksuvan lapsen yksilöllisiä tarpeita on usein hyvä arvioida monialaisessa yhteistyössä. Varhaiskasvatukseen viittomakieltä omaksuvan lapsen kielellinen kehitys etenee hyvin yksilöllisesti, joten viittomakieltä osaavien asiantuntijoiden osallistuminen monialaiseen yhteistyöhön voi olla tarpeen vaihtoehtoja puntaroidessa lapsen kehityksen, kasvun ja oppimisen tukemisessa. On tärkeä muistaa, että suurimmalle osalle viittomakieltä omaksuvien lasten vanhemmista viittomakieleen, lapsen kaksikielisyteen ja myös kuulovammaisuuteen liittyvät asiat ovat aivan uusia. Monialaisen yhteistyön pohjana on muun muassa tieto siitä, onko kunnassa aiempaa kokemusta viittomakieltä omaksuvien lasten palveluiden järjestämisestä, onko kunnan palveluksessa viittomakielistä tai viittomakieltä osaavaa henkilöstöä tai onko jonkun asiantuntijan tiedossa sopiva ammattilainen tarjolla olevaan tehtävään. Jos viittovaa henkilöstöä löytyy, arvioidaan, millä tavoin lapsen yksilöllisiin tarpeisiin pystytään kyseisillä resursseilla vastaamaan. Mikäli lapsen yksilölliset tarpeet ovat laaja-alaisemmat, siirrytään etsimään tarvittavia lisäresursseja.

Pienen lapsen kohdalla monialaisessa yhteistyössä arvioidaan lapsen kielellistä ja muuta kehitystä suhteessa lapsen ikätasoon. Mikäli lapsella ei ole avustamisen tarvetta kielenkehityksen osalta tai muista syistä, voi viittomakielen tulkkauksen järjestäminen

olla lapselle riittävä tuki. Osa lapsista puolestaan tarvitsee sekä viittomakielisen kuuron avustajan tukea ja toimintamalleja kehityksensä tueksi että viittomakielen tulkkausta osallistumisen tueksi ja kielellisen saavutettavuuden turvaamiseksi. Jos viittovaa henkilöstöä ei ole saatavilla, tulee lapselle järjestää viittomakielen tulkkaus. Tulkkausta on suositeltavaa harjoitella viimeistään esiopetuksessa, jotta lapsen valmiudet tulkkauksen käyttöön ovat vahvat, kun hän siirtyy perusopetukseen.

Vaikka tulkkauksesta päätetään yksittäistä lasta koskevassa prosessissa, tulkkaus on ryhmässä kaikkia varten! Tulkkauksella varmistetaan osallisuutta eli sujuvaa vuorovaikutusta kaikkien lasten ja aikuisten kesken. Tarkoituksena on turvata lapselle varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisen perusedellytykset, esteettömyys ja mahdollisuus vuorovaikutukseen kaikkina päivinä, kaikissa arjen tilanteissa ja toimintaympäristöissä.

KUN VARHAISKASVATUKSEEN TAI ESIOPETUKSEEN ON TULOSSA VIITTOMAKIELTÄ OMAKSUVA LAPSI

Millainen lapsi ryhmääonne on tulossa?

- lapsi, joka on kasvanut viittomakielisessä ympäristössä
- lapsi, jonka vanhemmat ovat mahdollisimman varhain alkaneet opiskella viittomakieltä ja tukea lapsensa kielenkehitystä visuaalisin keinoin
- lapsi, jonka vanhemmat ovat mahdollisimman varhain alkaneet opiskella jonkin kuulovammaisille soveltuvan kommunikointikeinon käyttöä vuorovaikutuksen tukena
- lapsi, joka käyttää jotakin edellä mainituista vuorovaikutuksen tavoista ja tarvitsee niiden lisäksi opastusta liikkumiseen ja vuorovaikutukseen näköaistiin, motoriikkaan tms. liittyvistä syistä
- viittomakieltä omaksuva kuuro tai kuulovammainen lapsi
- kuuleva viittomakieltä omaksuva lapsi

Tarvitaanko tulkitsemispalvelua ja kuinka paljon?

Tarkista etukäteen, millaista tietoa lapsen kielellisistä tarpeista ja tulkkauksen sopivuudesta lapselle on saatu lapsen vanhemmilta ja eri ammattilaisilta. Tulkkausmenetelmän valintaan vaikuttavat mm. lapsen kielenkehityksen tilanne sekä tavoitteet kaksi- ja monikielisyden suhteen.

5.1 Tulkitsemispalvelut

Tulkitsemispalvelu on sisällöltään samanlaista kuin esimerkiksi vammaisten henkilöiden tulkkaukspalveluista annetun lain eli ns. tulkkaukspalvelulain tarkoittama tulkkauus. Jatkuvuuden eli tulkkauksen laadun turvaamiseksi tulkkauus kannattaa hankkia koko sille ajalle, kun lapsi osallistuu varhaiskasvatukseen tai esiopetukseen.

Kun lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa (lapsen vasu) on tehty arvio yksilöllisten tulkitsemispalvelujen tarpeesta, kunta tekee asiasta hallintopäätöksen eli kirjallisen päätöksen, jossa kerrotaan, mitkä asiat ovat vaikuttaneet ratkaisuun. Esiopetuksessa tulkitsemispalvelusta päätetään perusopetuslain nojalla, ja arvio tulkitsemispalvelusta ja mahdollisesta muusta tuesta tehdään pedagogisella arviolla tai selvityksellä.

Viittomakielen tulkin hankinta

Yksittäisen tulkin rekrytointi on aloitettava ajoissa, ennen edellisen toimikauden tai lukuvuoden päättymistä. Työpaikkailmoituksessa suositeltavaa on mainita ammattinimike (esim. viittomakielen tulkki, kirjoitustulkki), toimiala, paikkakunta ja arvio tehtävän viikkotuntimäärästä. Tulkkauksen menetelmästä tai muista yksityiskohtaisemmista tiedoista antaa lisätietoa rekrytoinnista vastaava henkilö esimerkiksi puhelimitse. Kuulo- ja viittomakielialan järjestöt jakavat ilmoituksia mielellään omilla kanavillaan (yhteystiedot esitteen lopussa). Lapsen vanhemmat puolestaan voivat antaa hyviä vinkkejä sopivasta tulkista, joten heitä on hyvä kuulla valintaprosessissa tältä osin.

Selvitä, onko kuntasi kilpailuttanut viittomakielen tulkkauksen muihin kunnan tarpeisiin. Viittomakielen tulkin tilaamiseen ostopalveluna saat neuvoja viittomakielen tulkkauksta tarjoavista yrityksistä. Niiden yhteystietoja löydät esimerkiksi seuraavilta sivustoilta: Viittomakielialan Tulkkaukspalvelun Tuottajat ry <http://www.tupatuottajat.fi/> ja Kelan vammaisten tulkkaukspalvelukeskus www.kela.fi/vatu.

Tulkkauksen tilaamista ja sopimuksen tekemistä varten tarvitset mm. seuraavia tietoja:

- päiväkodin tai koulun nimi ja ko. toimintayksikön nimi sekä tarkka osoite
- aika, jolloin tulkkauksta tarvitaan (toimikausi/toimikaudet, työaika)
- millaiselle lapselle tulkkauksta tarvitaan > tulkit, joilla on tehtävässä tarvittavat taidot ja kokemus
- lapsen vanhempien yhteystiedot lisätietojen saamiseksi ja mm. lapseen tutustumista varten
- varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen järjestäjän yhteyshenkilöt, jotka vastaavat sopimusasioista
- päiväkodin tai esiopetuksen yhteyshenkilö(t)

Säännöllisen tulkkauksen järjestämisen lisäksi on varauduttava yllättäviin tulkkaustarpeisiin. On tärkeä sopia jo ennalta sijaisjärjestelyistä: tulkkaukspalvelun tuottaja voi nimetä lapselle tuttuja tulkkareita ns. tulkkaringiksi, joka vastaa siitä, miten tulkit mahdollisesti vuorottelevat tai vähintään sijaistavat toisiaan sairaustapauksissa tms. Jos lapsen tarve tulkkaukseen on satunnaista, sopikaa myös tulkkauksen järjestämisestä tilapäisiin, lyhyisiin tilanteisiin. Sopimuksen teon yhteydessä on hyvä sopia tulkkaukspalvelun tuottajan kanssa myös siitä, että ennen toimintakauden alkua henkilöstölle jär-

jestetään koulutusta, jossa kerrotaan tulkkauksen käytännön toteuttamisesta. Kun koko henkilöstö tietää, miten toimitaan tulkatussa tilanteessa, arjen yhteistyö toimii paremmin.

Lisäksi käytännön opastusta voi pyytää Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin ohjaavilta opettajilta. Viittomakielen tulkin kanssa eniten työskentelevän henkilöstön kannattaa tutustua myös luvun 4 tietoruutuun "Viittomakielen tulkin kanssa työskennellessä (katso sivu 28).

Yhteistyö viittomakielisten vanhempien kanssa

Varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen järjestäjän on hallintolain¹³ perusteella järjestettävä tulkkaus mm. vanhempien tapaamisiin, mahdollisen hallintopäätöksen kuulemiseen¹⁴ ja muuhun yhteydenpitoon (tulkatut puhelut) sekä päiväkodin tai esiopetuksen vanhempainiltoihin tai muihin yhteisiin tapahtumiin.

Tulkkauksen laatua vanhempien tapaamisessa parantaa se, että lapsen toimintaympäristö, sen tapahtumat ja henkilöt ovat tulkille tuttuja. Tämä kokonaisuus voidaan sisällyttää samaan tulkkauspalvelujen hankintaa koskevaan sopimukseen kuin lapsen tulkitsemispalveluna tarjottava tulkkaus, vaikka se määräytyy eri lain perusteella.

Työelämätulkkkaus

Viittomakieltä käytävällä kuurolla tai kuulovammaisella varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen työntekijällä on oikeus saada työpaikalleen viittomakielen tulkkaus Kelan maksamana silloin, kun hän työtehtäviensä suorittamisessa tarvitsee viittomakielen tulkkausta. Varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen ryhmässä lapsi voi seurata tätä tulkkausta ja osallistua. Tästä järjestelystä huolimatta on perusteltua tehdä myös lapselle päätös tulkitsemispalvelusta, sillä työntekijän sairastuessa hänen tulkkinsa eivät voi tulla paikalle. Heidän työskentelystään näissä tapauksissa päätetään erikseen lapsen tulkitsemispalvelupäätöksen nojalla.

5.2 Avustajapalvelut

Osa viittomakielisistä lapsista voi tarvita tulkin lisäksi avustajan. Avustaja voi olla henkilökohtainen tai koko ryhmän yhteinen, tärkeintä on, että hänellä on hyvä viittomakielen taito. Avustajan tehtäviin ei kuitenkaan kuulu tulkkina toimiminen.

Avustaja edistää lapsen itsenäisyyttä, omatoimisuutta ja osallisuutta oppimisympäristössä. Hän voi myös ohjata lasta päivittäisten asioiden harjoittelussa, kuten pukemisessa ja ruokailussa. Avustaja voi erilaisia kommunikointikeinoja käyttäen tukea ohjattavaa yhteisissä leikeissä ja toiminnoissa muiden kanssa. Työhön voi kuulua myös muiden ryhmän lasten ohjaamista, kasvattamista ja tukemista.

13 Hallintolaki (434/2003)

14 Hallintolaki 34 §

5.3 Apuvälineet

Viittomakieltä omaksuva lapsi voi tarvita myös erityisiä apuvälineitä, jollaisia ovat esimerkiksi erilaiset tietotekniset sovellukset. Osa lapsista käyttää erilaisia henkilökohtaisia kuulon apuvälineitä, mutta ne eivät aina takaa sitä, että lapsi saa puheesta selvää, jos tilassa on taustäääniä. Päiväkodissa, esiopetuksessa ja perusopetuksen alaluokilla lapselle voidaan myöntää ns. ryhmäkuuntelulaite lääkinnällisenä kuntoutuksena. Lapsen kanssa työskentelevät perehtyvät riittävästi apuvälineiden käyttöön sekä ohjaavat lasta ja vanhempaa näiden käytössä yhteistyössä muiden ammattihenkilöiden kanssa. Apuvälineitä käytetään suunnitelmallisesti ja niiden käyttöä ja tarvetta arvioidaan säännöllisesti.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen järjestäjä päättää apuvälineistä, joita lapsi tarvitsee osallistukseen varhaiskasvatukseen tai esiopetukseen. On tärkeää ilmoittaa apuvälineiden tarpeesta ja niitä koskevista mahdollisista asiantuntijalausunnoista viimeistään varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen hakuvaiheessa. Näin käytännön järjestelyihin ja päätöksen tekemiseen on riittävästi aikaa. Palveluiden tai apuvälineiden tarvetta arvioidaan tarvittaessa moniammatillisena yhteistyönä hyödyntäen lapsen ja vanhemman antamia tietoja ja mahdollisten ulkopuolisten asiantuntijoiden lausuntoja. Varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisen kannalta tarpeellisista apuvälineistä tehdään hallintopäätös.

6 VARHAISKASVATUKSEN JA ESIOPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN

Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa huolehditaan siitä, että jokainen lapsi kokee itsensä hyväksytyksi omana itsenään sekä ryhmän jäsenenä. Kannustamalla lasta ja antamalla hänelle mahdollisuuksia onnistumisen kokemuksiin tuetaan lapsen myönteisen minäkuvan kehittymistä. Samalla voidaan ehkäistä lapsen ongelmien kasvamista ja monimuotoistumista.

6.1 Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma eli lapsen vasu

Varhaiskasvatuksessa olevalla lapsella on varhaiskasvatuslain turvaama oikeus saada suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatusta, opetusta ja hoitoa. Näiden toteuttamiseksi laaditaan päiväkodissa tai perhepäivähoidossa olevalle lapselle aina

lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Lapsen vasu on yhteinen suunnitelma siitä, miten lapsen yksilöllistä kehitystä, oppimista ja hyvinvointia edistetään.

Lapsen vasu perustuu lapsen tuntemiseen, kuulemiseen ja havainnointiin ja siinä tuodaan esiin lapsen vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet. Lisäksi lapsen vasussa otetaan huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen ja katsomuksellinen tausta. Suunnitelman toteutumisesta keskustellaan lapsen ja vanhempien kanssa säännöllisesti, vähintään kerran vuodessa. Lapsen vasussa painottuvat tavoitteet pedagogiselle toiminnalle, joihin myös arviointi kohdistuu.

Jos lapsi tarvitsee kehitykseen, oppimiseen tai hyvinvointiin tukea, vasu toimii tuen tarpeen arvioinnin, tuen suunnittelun ja sen toteuttamisen välineenä. Silloin suunnitelmaan kirjataan lapsen yksilölliset tarpeet, tuen muodot ja sovitut tavoitteet. Lapsen vasun laadinnasta ja arvioinnista vastaa varhaiskasvatuksen opettaja ja/tai erityisopettaja yhteistyössä muun henkilöstön ja lapsen vanhempien kanssa. Lapsen vasun laatimiseen osallistuvat tarpeen mukaan lapsen kehitystä ja oppimista tukevat asiantuntijat tai muut tarvittavat tahot, kuten esimerkiksi tulkki. Mahdollisesta tulkin käytämisestä on hyvä sopia vanhempien kanssa ennen keskustelua. Lapsen omia toiveita ja mielipiteitä kuullaan ja ne huomioidaan.

6.2 Tuen järjestäminen varhaiskasvatuksessa

Jokaisella lapsella on varhaiskasvatuksessa oikeus oppimisen, kehityksen ja hyvinvoinnin tukeen, jos hänen tarpeensa sitä edellyttävät. Jos ryhmän

pedagoginen toiminta ei yksin riitä vastaamaan lapsen yksilölliseen tarpeeseen, suunnitellaan sopivat tuen muodot. Oikea-aikaisella ja lapsen tarpeiden mukaisella tuella edistetään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia sekä ehkäistään lapsen ongelmien kasvamista ja monimuotoistumista. Kun yksilöllistä tukea annetaan, huolehditaan siitä, että lapsi kokee itsensä hyväksytyksi omana itsenään sekä ryhmän jäsenenä. Lapselle annettava tuki ei leimaa lasta tai vaikuta hänen oppimisen polkuunsa kielteisesti.

Lapsen tuki voi sisältää erilaisia pedagogisia, rakenteellisia ja hoidollisia tuen muotoja, ja tuen muotojen suunnittelussa huomioidaan aina lapsen etu. Tuen muotoja, kuten varhaiskasvatuksen erityisopettajan opetusta, tulkitsemispalvelua, apuvälineiden käyttöä tai avustamista suunniteltaessa tulee tuki järjestää niin, että lapsi on osa vertaisryhmää ja mukana samoissa tiloissa ja tilanteissa muun lapsiryhmän kanssa aina mahdollisuuksien mukaan. Tukea annetaan lähtökohtaisesti lapsen omassa ryhmässä. Tukea voidaan antaa myös pienryhmässä tai erityisryhmässä.

Viittomakieltä omaksuvan lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia voidaan edistää riittävän aikaisella ja oikein kohdennetulla tuella. Viittomakieltä omaksuvilla lapsilla tuen tarve vaihtelee, osalle lapsia riittää mahdollisuus toimia omalla kielellään varhaiskasvatuksessa. Lähtökohtana tuen järjestämisessä ovat aina lapsen vahvuudet sekä oppimiseen, kehitykseen ja hyvinvointiin liittyvät tarpeet. Viittomakielisen lapsen oppimisympäristön osalta keskeisessä asemassa ovat viittomakielen käyttö sekä visuaalisuuden monipuolinen huomiointi.

Sekä varhaiskasvatuksen henkilöstö että huoltajat ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijat voivat tehdä aloitteen lapsen tuen tarpeeseen vastaamisesta. Lapsen tarvitsemaa tukea arvioidaan ja tuen toteuttamisen tapoja suunnitellaan ja kirjataan lapsen vasaun. Tuen saanti ei edellytä lääketieteellistä diagnoosia tai muuta terveydenhuollon tai sosiaalihuollon lausuntoa. Lapsen tuen vaikuttavuutta arvioidaan tarpeen mukaan, kuitenkin vähintään kerran vuodessa ja aina tuen tarpeen muuttuessa. Monialainen yhteistyö on merkityksellistä lapsen kokonaisvaltaisen tuen toteutumisessa, ja tarvittaessa monialaista yhteistyötä tehdään lapsen tuen vaikuttavuuden arvioimisessa.

Tukea annetaan lapsen tuen tarpeen mukaisesti ns. yleisenä tukena, tehostettuna tukena tai erityisenä tukena. Annettava tuki arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Yleisessä tuessa hallintopäätös tehdään lapsen saamista tukipalveluista, esimerkiksi varhaiskasvatuksen erityisopettajan opetuksesta ja konsultaatiosta, tulkitsemis- ja avustamispalveluista sekä apuvälineistä. Jos lapsen tarpeeseen tulee vastata usealla säännöllisesti tai kokoaikaisesti ja jatkuvasti toteutettavalla tuen muodolla, tehdään hallintopäätös tehostetusta tai erityisestä tuesta. Hallintopäätös vahvistaa huoltajan oikeutta tulla kuulluksi annettavasta tuesta. Hallintopäätös myös mahdollistaa sen, että huoltaja saa vaatia oikaisua tehtyyn päätökseen.

Lapsi voi saada tukea myös muiden lapsia ja perheitä koskevien palvelujen kautta, kuten lastenneuvolasta, kasvatusta- ja perheneuvolasta tai vammaispalveluista. On tärkeää, että varhaiskasvatuksessa annettava tuki ja muut palvelut muodostavat tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden.

Viittomakieltä omaksuvan lapsen tuen toteutuksesta ja vaikuttavuutta tulee arvioida säännöllisesti. Kaksi- ja monikielisten lasten oppimisen haasteiden tunnistaminen voi olla monimutkaista. Esimerkiksi matemaattisten valmiuksien arviointi voi antaa vaikutelman, että lapsella on haasteita oppimisessa, vaikka kyseessä olisi kielellinen ongelma arviointia tehtäessä. Lapsen pitäisi saada käyttää kieltä, jota hän osaa mahdollisimman hyvin ja toisaalta arviointia tekevän varhaiskasvatuksen työntekijän tulisi ymmärtää lasta. Viittomakieltä omaksuvalla lapsella voi tuki olla oppimisvaikeuksia tai muita haasteita, mutta usein tarvitaan viittomakielistä asiantuntijaa erottamaan ne viittomakielisyyden tai kuurouteen liittyvistä seikoista.

Viittomakielisessä keskustelussa katsekontaktia ylläpidetään koko keskustelun ajan. Viimeisessä kuvassa ohjaaja "taputtaa" lapsen onnistumiselle visuaalisesti eli värisyttämällä molempia käsiä ilmassa.

6.3 Tuen järjestäminen esiopetuksessa

Myös esiopetuksessa tuen järjestämisen lähtökoh-
tana ovat kunkin lapsen vahvuudet sekä oppimis- ja
kehitystarpeet. Lapsen tukemisessa kiinnitetään
huomiota erityisesti esteettömyyteen, oppimis-
vaikeuksien ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen tun-
nistamiseen. Monialainen yhteistyö lasten tuen
tarpeen havaitsemisessa sekä tuen suunnittelussa
ja toteuttamisessa on tärkeää. Yhteistyöhön kul-
loinkin osallistuvat ammattihenkilöt harkitaan
tapauskohtaisesti.

Esiopetuksen, lapsen aiemman varhaiskasvatuk-
sen, neuvolan ja vanhemman yhteistyöllä turvataan
lapsen hyvinvoinnin ja oppimisen jatkumoa. Tietoa

lapsen mahdollisesti ennen esiopetusta saamista
tukitoimista hyödynnetään esiopetuksessa. Vaikka
lapsi on saanut tukea tai tukipalveluita varhaiskas-
vatuksessa, tulee tuen tarve aina arvioida lapsen
siirtyessä esiopetukseen Esiopetuksen opetus-
suunnitelman perusteiden mukaisesti.

Esiopetukseen osallistuvat lapset kuuluvat perus-
opetuslain mukaisen kasvun ja oppimisen tuen
piiriin. Lain mukaan lapsilla on oikeus saada riit-
tävää tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Lapsi
voi saada esiopetuksessa yleistä, tehostettua tai
erityistä tukea. Perusopetuslaissa säädettyjä tuki-
muotoja ovat esimerkiksi osa-aikainen erityisope-
tus, tulkitsemis- ja avustajapalvelut sekä erityiset
apuvälineet. Tukimuotoja voi käyttää kaikilla tuen
tasoilla sekä yksittäin että samanaikaisesti toisiaan
täydentävinä. Lapsen saaman tuen tulee olla jous-

tavaa, pitkäjänteisesti suunniteltua ja tuen tarpeen mukaan muuttuvaa.

Tuki annetaan lapselle ensisijaisesti omassa esiopetusryhmässä erilaisin joustavin järjestelyin. Mikäli lapsi käyttää esiopetuksen lisäksi muita varhaiskasvatuspalveluja, esiopetuksen ja muun varhaiskasvatuksen henkilöstö tekee yhteistyötä lapsen kasvun ja oppimisen tukeen liittyvissä asioissa. On tärkeää, että tieto lapsen tuen tarpeesta ja esiopetuksen aikana saamasta tuesta siirtyy myös perusopetukseen.

Osa lapsista tarvitsee vammaisuuden tai sairauden vuoksi pidennettyä oppivelvollisuutta, jotta hänellä on mahdollisuus saavuttaa perusopetukselle säädettyt tavoitteet. Päätös pidennetyn oppivelvollisuuden aloittamisesta tehdään pääsääntöisesti ennen

oppivelvollisuuden alkamista. Lapsen vanhemmalle tulee antaa ajoissa tietoa pidennetyn oppivelvollisuuden toteuttamiseen liittyvistä seikoista. Pidennettyyn oppivelvollisuuteen liittyvistä päätöksistä ja esiopetuksen toteuttamisen vaihtoehtoista määrätään Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa.

6.4 Lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelma ja henkilökohtainen opetuksen järjestämisestä koskeva suunnitelma

Tehostetun tuen aikana esiopetukseen osallistuvalla lapsella järjestettävä tuki kirjataan lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelmaan (LEOPS).

Oppimissuunnitelma on suunnitelma lapsen kasvun ja oppimisen tavoitteista, tarvittavista opetusjärjestelyistä sekä lapsen tarvitsemasta tuesta ja ohjauksesta. Tavoitteena on turvata lapsen edellytykset saavuttaa hänelle asetetut tavoitteet.

Oppimissuunnitelma laaditaan yhteistyössä lapsen ja vanhemman kanssa. Laatimiseen osallistuvat tarvittaessa myös muut asiantuntijat. Mikäli lapsella on lapsen vasu tai muita lapsen esiopetuksen toteuttamista tukevia suunnitelmia, hyödynnetään niitä vanhemman luvalla. Oppimissuunnitelman laatimisen yhteydessä sovitaan tavoitteiden toteutumisen seurannasta ja suunnitelman tarkistamisen aikataulusta. Suunnitelma tarkistetaan vastaamaan tuen tarvetta aina lapsen tilanteen muuttuessa.

Erityistä tukea annetaan niille lapsille, joiden kasvun, kehityksen tai oppimisen tavoitteiden saavuttaminen ei toteudu riittävästi muuten. Erityisen tuen päätöksen saaneelle lapselle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) oppimissuunnitelman sijaan.

6.5 Opiskeluhoolto esiopetuksessa

Esiopetuksessa lapsella on oikeus saada maksutta opiskeluhoolto, jota opetukseen osallistuminen edellyttää. Esiopetuksen opiskeluhoolto koskee myös pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevia lapsia. Opiskeluhooltotyössä otetaan huomioon lapsen edun ensisijaisuus. Opiskeluhoollolla tarkoitetaan lapsen hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa esiopetuksessa. Opiskeluhoolto varmistaa esimerkiksi sen, että lapsella on mahdollisuus saada tarvittaessa ikäryhmälle tarkoitettuja neuvolapalveluja, kuraattori- ja psykologipalveluja sekä tukea vaikeissa perhetilanteissa.

Opiskeluhooltoa toteutetaan opetustoimen ja hyvinvointialueen suunnitelmallisena yhteistyönä lasten ja heidän huoltajiensa sekä tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa. Opiskeluhoolto toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko esiopetusyhteisöä tukevana yhteisöllisenä opiskeluhoollona. Oppilas- ja opiskeluhoollon mukainen yksilökohtainen opiskeluhoolto ja perusopetuslain mukainen oppimisen ja koulunkäynnin tuki eroavat oikeudellisesti toisistaan. Molemmissa lähtökohtana on yhteistyö ja vuorovaikutus lapsen ja huoltajan kanssa. Yksilökohtainen opiskeluhoolto perustuu kuitenkin aina vapaaehtoisuuteen, kun taas oppimisen ja koulunkäynnin tuki ei edellytä oppilaan tai huoltajan suostumusta.

7 VARHAISKASVATUSTA JA ESIOPETUSTA OHJAAVA LAINSÄÄDÄNTÖ

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuksesta säädetään varhaiskasvatustulaisissa (540/2018) sekä asetuksessa varhaiskasvatuksesta (753/2018). Varhaiskasvatustulaisissa säädetään muun muassa varhaiskasvatuksen tavoitteista, lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen, lapsen oikeudesta varhaiskasvatuksessa annettavaan tukeen, varhaiskasvatuksen hallinnosta ja kunnan järjestämisvelvollisuudesta sekä varhaiskasvatuksen opettajan ja erityisopettajan kelpoisuudesta. Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta (753/2018) sisältää säädökset päiväkodin ja perhepäiväkodin henkilöstön mitoituksista sekä varhaiskasvatuksen lastenhoitajan kelpoisuuden tuottavista opinnoista sekä perhepäivähoitajan kelpoisuudesta varhaiskasvatuksen lastenhoitajan tehtäviin.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2022)¹⁵ on Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jonka tehtävänä on tukea ja ohjata varhaiskasvatuksen järjestämistä, toteuttamista ja kehittämistä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta laaditaan paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat.

15 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022 <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tiedot>

Esiopetus

Esiopetuksen järjestämistä ohjaavat velvoitteet perustuvat Suomen perustuslakiin, perusopetuslakiin ja -asetukseen ja sen nojalla annettuun valtioneuvoston asetukseen, oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin sekä esiopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Perusopetuslain 10. pykälän mukaan esiopetusta voidaan antaa kuulovammaiselle lapselle myös viittomakielellä. Perusopetuslain 3 a §:n mukaan lapsen etu on huomioitava.

Esiopetusta voidaan järjestää päiväkodeissa ja kouluissa. Kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville lapsille oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna esiopetusta. Lapsen vanhemman on huolehdittava siitä, että lapsi osallistuu esiopetukseen tai muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014)¹⁶ on perusopetuslain mukainen Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jonka mukaan paikallinen esiopetuksen opetussuunnitelma laaditaan ja esiopetus toteutetaan. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden tehtävänä on edistää laadukkaan ja yhtenäisen esiopetuksen yhdenvertaista toteutumista koko maassa.

16 Esiopetuksen opetussuunnitelmaperusteet <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/esiopetus/419551/tiedot>

Muu lainsäädäntö

Viittomakieli lisättiin perustuslain 17 §:ään v. 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä. Tarkemmin viittomakielisten oikeuksista säädetään viittomakielilaisissa (359/2015). Viittomakielilaki koskee sekä suomalaista että suomenruotsalaista viittomakieltä. Lain 1 §:ssä viittomakieltä käytettäväksi määritellään henkilö, jonka oma kieli on viittomakieli. Viittomakielisyys ei ole sidottu henkilön kuulon asteeseen. Tällä hetkellä Suomessa ei voi rekisteröidä äidinkielenkseen kahta kieltä, mutta kuten muidenkin vähemmistökielten osalta on havaittu, viittomakielien rekisteröiminen lapsen äidinkielenksi jo varhaislapsuudessa on harvinaista. Rekisteröintiä ei myöskään vaadita palveluja järjestettäessä (HE 294/2014 vp, s. 46). Viittomakielilain 4 § sisältää viittaukset keskeisimpiin lakeihin, joissa viittomakieli on huomioitu. Varhaiskasvatustilain osalta viittomakielien sisällyttäminen lakiin on ollut eduskunnassa esillä.

Lisätietoa ja linkkejä

Lait ja asetukset

- Hallintolaki 434/2003
- Varhaiskasvatustilain 540/2018
- Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksesta 753/2018
- Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011
- Perusopetustilain 628/1998
- Perusopetusasetus 852/1998
- Oppilas- ja opiskeluhuoltolaki 1287/2013

Opetushallituksen määräykset

- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2016:1
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2014:96
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2022: 2a

Kirjallisuutta

- Alila, K., Eskelinen M., Kuukka, K., Mannerkoski, M., Vitikka, E. 2022. Kohti inklusiivista varhaiskasvatusta sekä esi- ja perusopetusta. Oikeus oppia - Oppimisen tuen, lapsen tuen ja inklusion edistämistoimia varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa valmisteleval työryhmän loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:44. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164421/OKM_2022_44.pdf?sequence=4
- Honko, M., & Mustonen, S. 2021. Lisää taitoja ja mahdollisuuksia varhaiskasvatukseen: tavoitteena tasa-arvoisempi ja kielitietoisempi varhaiskasvatus. Journal of Early Childhood Education Research, 10(2), 28-44. <https://journal.fijecer/article/view/114155>
- Kanto, L. 2022. The Development of Childhood Multilingualism in Languages of Different Modalities. In A. Stavans & U. Jessner (Eds.), The Cambridge Handbook of Childhood Multilingualism (pp. 38-57). Cambridge: Cambridge University Press.

- Kanto, L., Kronqvist, A. & Syrjälä H. 2023. Lasten suomalaisen viittomakielen kehityksen arviointi kielen asemaa tukemassa. *Kieli, koulu- ja yhteiskunta*, 14(3).
- Kanto, L. Viittomakielisen oppijan rinnakkais- ja monikielisyys. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/viittomakieli-ja-kirjallisuus>
- Kiili, J. & Pollari, K. (toim.) 2012. Hei, kato mua! Vuorovaikutus ja hyvinvointi kuurojen ja huonokuuloisten lasten elämässä. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:3*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3217-3>
- Luckner, J.L. 1999. An Examination of Two Coteaching Classrooms. *American Annals of the Deaf* 144 (1), 24–34.
- Salonsaari Maria-Elisa, Haaksilahti Tiina, Laatikainen Sari, Rainò Päivi, Aunola Ulla (toim.). 2012. Viiton ja ohjaan. Viittomakielen ohjaajan oppikirja. Opetushallitus.
- Snellman, S. & Lindberg, T. 2007. *Studio Lindberg. Apua – kuulovammainen oppilas luokassani*.
- Sume, Helena. 2018. *Lapsi, jolla on kuulovamma*. Teoksessa Päivi Pihlaja ja Riitta Viitala (toim.) *Varhaiserityiskasvatus*. PS-kustannus 2018.
- Takala, Marjatta & Sume, Helena (toim.). 2016. *Kieli, kuulo ja oppiminen*. Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Finn Lectura.

Linkkejä

- Opetushallitus www.oph.fi
- Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri www.valteri.fi
- Kuuloavain.fi-portaali. Tietoa ja tukea kuulovammaisen lapsen vanhemmille. www.kuuloavain.fi
- Kuurojen Liitto www.kuurojenliitto.fi
- Kuurojen Museo www.kuurojenmuseo.fi
- Suomen Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto www.klvL.fi
- Suomen Kuurosokeat www.kuurosokeat.fi
- Suomen Viittomakielen Tulkit <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit>
- SUVI. Suomen viittomakielten verkkosanakirja. <http://suvi.viittomat.net/> ja <http://suvi.teckensprak.net/>
- Viittomakielinen kirjasto www.viittomakielinenkirjasto.fi

Painettu

ISBN 978-952-13-6909-4

ISSN 1798-8950

Verkkajulkaisu

ISBN 978-952-13-6910-0

ISSN 1798-8969

Opetushallitus
www.oph.fi